

ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑ ΣΤΗΝ ΕΙΣΒΟΛΗ

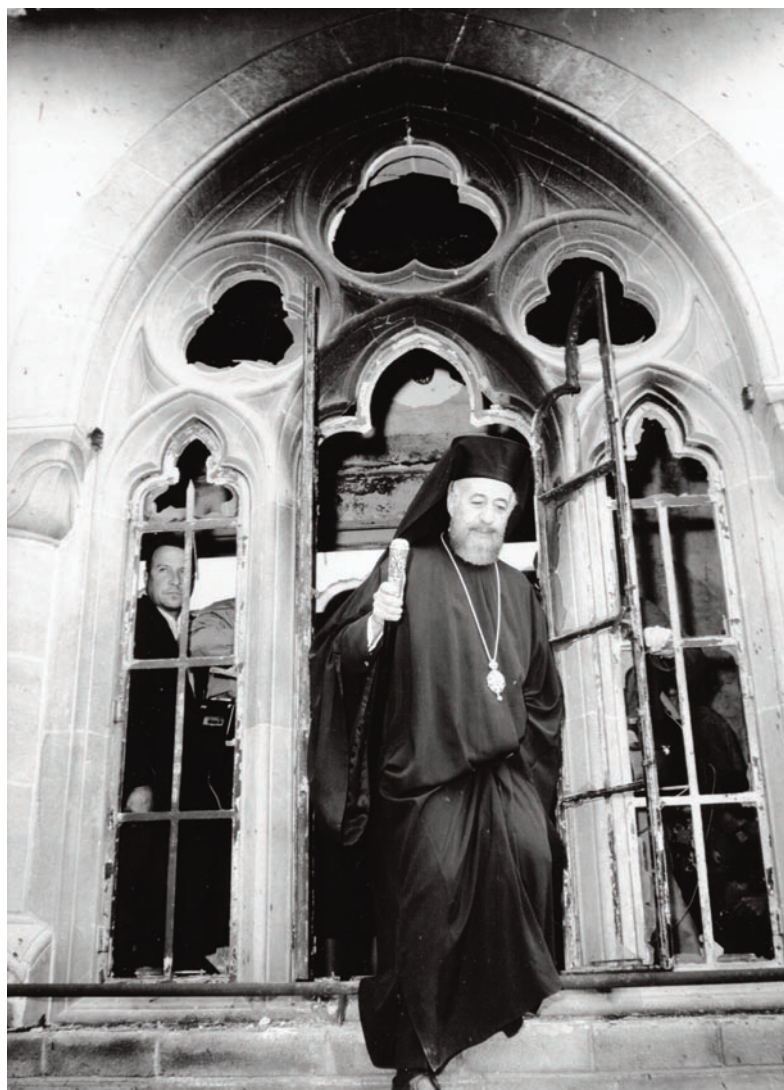
ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Το πραξικόπημα της 15ης Ιουλίου 1974 εναντίον του προέδρου της Κύπρου, αρχιεπισκόπου Μακαρίου, ήταν η πιο τραγική στιγμή στην ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας. Το πραξικόπημα είχε εμπνευστεί και διατάξει ο αρχηγός της ελληνικής χούντας, ταξίαρχος Δημήτριος Ιωαννίδης, και το εκτέλεσε η διοικούμενη από Έλληνες αξιωματικούς κυπριακή Εθνική Φρουρά, επικουρούμενη από την παράνομη οργάνωση ΕΟΚΑ Β. Το πραξικόπημα ήταν το αποκορύφωμα μιας μακροχρόνιας προσπάθειας του Ιωαννίδη να βγάλει από τη μέση τον Μακάριο, τον οποίο θεωρούσε υπαίτιο για τη μη πραγμάτωση της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα.

Ο Ιωαννίδης ήταν μέλος της χούντας που είχε αναλάβει την εξουσία στην Ελλάδα το 1967 υπό τον συνταγματάρχη Γεώργιο Παπαδόπουλο. Τον Νοέμβριο του 1973, ο Ιωαννίδης ανέτρεψε τον Παπαδόπουλο και έγινε ο ίδιος αρχηγός της χούντας. Ευθύς αμέσως άρχισε να οργανώνει την ανατροπή του Μακαρίου.¹ Οι σχέσεις Αθηνών-Λευκωσίας επιδεινώθηκαν δραματικά, και στα μέσα του 1974 υπήρξε πλήρης ρήξη. Ως αποτέλεσμα, στις 2 Ιουλίου, ο Μακάριος έστειλε επιστολή στον πρόεδρο της ελληνικής κυβέρνησης, στρατηγό Φαίδωνα Γκιζίκη, ζητώντας την ανάκληση των 600 Ελ-

1. Όλο το παρασκήνιο της οργάνωσης του πραξικοπήματος στο: Μακάριος Δρουσιώτης, *Η μεγάλη ιδέα της μικρής χούντας*, β' έκδοση, σσ. 335-369.

Ο Μακάριος διέρχεται από την πόρτα στην πίσω πλευρά του Προεδρικού, από όπου είχε διαφύγει μετά την εκδήλωση του πραξικοπήματος. Η φωτογραφία λήφθηκε τον Δεκέμβριο του 1974.

λήνων αξιωματικών οι οποίοι στελέχωναν την Εθνική Φρουρά. Στην επιστολή του ο Μακάριος κατηγορούσε ευθέως τη χούντα ότι βρισκόταν πίσω από την ένοπλη δράση της ΕΟΚΑ Β. Η επιστολή αυτή θεωρήθηκε η αφορμή του πραξικοπήματος, επειδή το περιεχόμενό της ήταν προκλητικό για ένα αυταρχικό καθεστώς όπως η χούντα.² Στην πραγματικότητα, η απόφαση για πραξικόπημα στις 15 Ιουλίου είχε προηγηθεί της επιστολής του Μακάριου προς τον Γκιζίκη.³

Το πρωί της Δευτέρας, 15ης Ιουλίου 1974, ο Μακάριος βρισκόταν στο Προεδρικό, ακολουθώντας το καθημερινό του πρόγραμμα. Όταν η Εθνική Φρουρά επιτέθηκε εναντίον του Προεδρικού με άρματα μάχης και τμήματα των δυνάμεων καταδρομών, ο Μακάριος διέφυγε από την αφύλακτη, πίσω πλευρά του κτηρίου. Κατευθύνθηκε προς το μοναστήρι του Κύκκου, στην οροσειρά του Τροόδου, και από εκεί, μέσω δασικών δρόμων, κατέληξε αργά το απόγευμα στην πόλη της Πάφου. Στο μεταξύ, με εξαίρεση την Πάφο, το πραξικόπημα είχε επιβληθεί σχετικά εύκολα σε όλη την υπόλοιπη Κύπρο. Η χούντα διόρισε πρόεδρο τον βουλευτή και εκδότη Νίκο Σαμψών, ο οποίος ήταν κόκκινο πανί για την τουρκική κοινότητα, λόγω της δράσης του στις διακοινοτικές ταραχές του 1963–1964.

Μετά τη διάσωση και διαφυγή του, ο Μακάριος κατέστη η κεντρική πολιτική προσωπικότητα στην εξέλιξη των γεγονότων. Οι επιλογές του υπήρξαν σημείο αναφοράς για τη διαμόρφωση της πολιτικής των δύο υπερδυνάμεων της εποχής, ΗΠΑ και ΕΣΣΔ, έναντι της κυπριακής κρίσης. Η πρώτη αντίδραση του Μακάριου στο πραξικόπημα ήταν η προσπάθειά του να διεθνοποιήσει το ζήτημα, καταγγέλλοντας την Ελλάδα στον ΟΗΕ για επέμβαση στα εσωτερικά ζητήματα της Κύπρου. Ο Μακάριος έστειλε από την Πάφο μήνυμα στον Ζήνωνα Ρωσσίδη, μόνιμο αντιπρόσωπο της Κυπριακής Δημοκρατίας στην έδρα του ΟΗΕ στη Νέα Υόρκη, να ζητήσει έκτακτη σύγκληση του Συμβουλίου Ασφαλείας «για να καταδικάσει την ένο-

2. NARA, AAD, Makarios Pushes Toward Crunch with Athens, 5 July 1974, Nicosia 1276, 12:20.

3. Μακάριος Δρουσιώτης, *Η μεγάλη ιδέα της μικρής χούντας*, β' έκδοση, σ. 342.

πλη επέμβαση της ελληνικής κυβέρνησης ενάντια στη νόμιμη κυβέρνηση της Κύπρου».⁴

Παράλληλα, ήρθε σε επαφή με τη διοίκηση της ΟΥΝΦΙΚΥΠ και ζήτησε να συναντήσει τον ειδικό αντιπρόσωπο του γενικού γραμματέα του ΟΗΕ στο νησί, Λουί Βέκμαν. Ο Βέκμαν πήγε με ελικόπτερο από τη Λευκωσία στην Πάφο συνοδευόμενος από τον διοικητή της ΟΥΝΦΙΚΥΠ, στρατηγό Ντιούαν Πρεμ Τσαντ. Το πρωί της 16ης Ιουλίου συνάντησαν τον Μακάριο, ο οποίος υπέβαλε στον Βέκμαν αίτημα για άμεση σύγκληση του Συμβουλίου Ασφαλείας και του ζήτησε να διαβιβάσει, μέσω του γενικού γραμματέα του ΟΗΕ, Κουρτ Βαλντχάιμ, έκκληση σε όλα τα κράτη να βοηθήσουν ώστε να διατηρηθεί η ανεξαρτησία και η κρατική κυριαρχία της Κύπρου. Ο Βέκμαν ενημέρωσε σχετικά τον Βαλντχάιμ, και ο τελευταίος τον Ζήγωνα Ρωσσίδη, ο οποίος ζήτησε με επιστολή του την άμεση σύγκληση του Συμβουλίου Ασφαλείας.⁵

Μέχρι να επιστρέψει ο Βέκμαν στη Λευκωσία, οι πραξικοπηματίες είχαν κανονιοβολήσει από τη θάλασσα το κτήριο της μητρόπολης Πάφου, όπου είχε βρει καταφύγιο ο Μακάριος, ενώ ισχυρές στρατιωτικές δυνάμεις άρχισαν να κινούνται από τη Λευκωσία προς την Πάφο. Ο Μακάριος αναθεώρησε τα αρχικά σχέδιά του να παραμείνει στην Κύπρο και ζήτησε την προστασία των Ηνωμένων Εθνών για να εγκαταλείψει το νησί. Τα Ηνωμένα Έθνη αποφάσισαν να τον διευκολύνουν, για ανθρωπιστικούς λόγους.⁶ Κατόπιν αιτήματος της ΟΥΝΦΙΚΥΠ προς τη Βρετανία, ο υπουργός Εξωτερικών Τζέιμς Κάλαχαν έδωσε τη συγκατάθεσή του για μεταφορά του Μακάριου με ελικόπτερο στις βρετανικές βάσεις στη Λεμεσό.⁷ Το απόγευμα της 16ης Ιουλίου, ο Μακάριος αναχώρησε αεροπορικώς από

4. The National Archives, UK, FCO 9/1890, "Military Coup in Cyprus, (Monday 15 July)", FM UK Mission New York 777, 15 July 1974.
5. The National Archives, UK, FCO 9/1891, "Military Coup in Cyprus, (Tuesday 16 July)", Provisional Verbatim Record of the Seventeen Hundred and Seventy-Ninth Meeting, S/PV.1779, 16 July 1974, 13–15.
6. The National Archives, UK, FCO 9/1891, "Military Coup in Cyprus, (Tuesday 16 July)", Telegram Number 779, 16 July 1974.
7. The National Archives, UK, FCO 9/1891, "Military Coup in Cyprus, (Tuesday 16 July)", Makarios, Telegram Number 145, 16 July 1974.

τις βάσεις, με προορισμό το Λονδίνο, μέσω Μάλτας. Ύστερα από προτροπή της βρετανικής κυβέρνησης — προφανώς για να κερδίσει χρόνο και να σκεφτεί πώς θα διαχειριζόταν την κατάσταση — ο πρωθυπουργός της Μάλτας Ντομ Μιντόφ έπεισε τον Μακάριο να μείνει το βράδυ στη Βαλέτα.⁸

Την ίδια μέρα, και ενόσω ο Μακάριος βρισκόταν ακόμη στη Μάλτα, συνήλθε στη Νέα Υόρκη το Συμβούλιο Ασφαλείας, για να συζητήσει την κυπριακή κρίση. Στην ομιλία του, ο μόνιμος αντιπρόσωπος της Κύπρου Ζήνωνας Ρωσσίδης έδωσε το στίγμα της στρατηγικής για διεθνοποίηση του προβλήματος που θα ακολουθούσε ο Μακάριος. Είπε ότι το πραξικόπημα είχε γίνει με διαταγές και καθοδήγηση από την Αθήνα, και ζήτησε την έκδοση ψηφίσματος για τερματισμό των συγκρούσεων και για «προστασία της ανεξαρτησίας, της κυριαρχίας και της εδαφικής ακεραιότητας της Κύπρου από την εξωτερική στρατιωτική επέμβαση».⁹ Το Συμβούλιο Ασφαλείας δεν πήρε καμιά απόφαση και άρχισε διαβουλεύσεις για τη διαμόρφωση σχεδίου ψηφίσματος.

Ο Μακάριος έφτασε από τη Μάλτα στο Λονδίνο το βράδυ της 17ης Ιουλίου, έχοντας τελικό προορισμό τη Νέα Υόρκη. Η πρόθεσή του, όπως την εξήγησε στον υπουργό Κοινωνικών Υπηρεσιών της Βρετανίας Ντέιβιντ Έναλς, ο οποίος τον είχε υποδεχθεί στο αεροδρόμιο, ήταν να μιλήσει ενώπιον του Συμβουλίου Ασφαλείας για την κατάσταση στην Κύπρο και να δώσει «επαρκή στοιχεία» ότι το πραξικόπημα ήταν καθοδηγούμενο από την Ελλάδα. Ο Μακάριος είπε στον Έναλς ότι ήλπιζε ότι το Συμβούλιο Ασφαλείας θα ενέκρινε ψήφισμα που θα ζητούσε από την ελληνική κυβέρνηση να αποσύρει τους Έλληνες αξιωματικούς από την Εθνική Φρουρά και θα τον αναγνώριζε ως τον νόμιμο αρχηγό του κράτους. Αναφερόμενος στον τρόπο αποκατάστασής του στην εξουσία, ο Μακάριος είπε στον Έναλς ότι θα ζητούσε απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας για τη

8. The National Archives, UK, FCO 9/1891, “Military Coup in Cyprus, (Tuesday 16 July)”, Makarios, Telegram Number 207, 16 July 1974.

9. The National Archives, UK, FCO 9/1891, “Military Coup in Cyprus, (Tuesday 16 July)”, Provisional Verbatim Record of the Seventeen Hundred and Seventy-Ninth Meeting, S/PV.1779, 16 July 1974, 13–15.

δημιουργία επιτροπής αποτελούμενης από εκπροσώπους της Βρετανίας, της Ελλάδας, της Τουρκίας και της Κύπρου, με εντολή «να επιδιώξει την ειρηνική επιστροφή του νησιού στην ομαλότητα».¹⁰

Την ίδια μέρα, ο Μακάριος συνάντησε στο Λονδίνο τον Βρετανό υπουργό Εξωτερικών Τζέιμς Κάλαχαν και συζήτησε μαζί του την κατάσταση. Ο Μακάριος επιχειρηματολόγησε στη βάση της στρατηγικής της διεθνοποίησης του προβλήματος, καταγγέλλοντας την Ελλάδα για επέμβαση στην Κύπρο. «Δεν έγινε επανάσταση, αλλά εισβολή»,¹¹ είπε, και τόνισε πως δεν έπρεπε να αναγνωριστεί ως πρόεδρος ο Σαμψών, ένας εγκάθετος της στρατιωτικής κυβέρνησης των Αθηνών. «Οι Τούρκοι ασφαλώς και δεν πρέπει να το κάνουν. Ο πρόεδρος δεν είναι μόνο πρόεδρος της ελληνικής κοινότητας, αλλά της Κυπριακής Δημοκρατίας στο σύνολό της», είπε ο Μακάριος.¹²

Ο Κάλαχαν ρώτησε τον Μακάριο με ποιο τρόπο πίστευε ότι θα αποκαθίστατο στην εξουσία. Αυτός απάντησε πως εάν η Ελλάδα απέσυρε τους αξιωματικούς της από την Κύπρο και ήρε την υποστήριξή της προς τον Σαμψών, ο τελευταίος θα έχανε την εξουσία. Ζήτησε δε ευθέως από τον Κάλαχαν τη συνδρομή της Βρετανίας και της Τουρκίας για την αποκατάστασή του στο προεδρικό αξίωμα: «Εναπόκειται στη Βρετανία και την Τουρκία να πιάσουν τους Έλληνες με κάθε τρόπο να πάρουν θέση για την κατάσταση που είχε δημιουργηθεί και να προσπαθήσουν να αποκαταστήσουν το στάτους κβο που ίσχυε πριν από το πραξικόπημα», είπε ο Μακάριος.¹³ Ως προς το μέλλον της Εθνικής Φρουράς χωρίς τους Έλληνες αξιωματικούς, ο Μακάριος είπε πως δεν ήθελε στρατό στην Κύπρο. «Οι Έλληνες έλεγαν ότι χρειαζόνταν τον στρατό για τον φόβο τουρκικής εισβολής. Ήταν σαφές ότι υπήρχε μεγαλύτερος κίνδυνος από την

10. The National Archives, UK, FCO 9/1892, “Military Coup in Cyprus, (Wednesday 17 July)”, Note for the Record [on Makarios’ Conversations with Secretary Ennals], 17 July 1974.

11. The National Archives, UK, FCO 9/1892, “Military Coup in Cyprus, (Wednesday 17 July)”, Record of the Conversation Between the Secretary of State for Foreign Affairs and the President of the Republic of Cyprus, Commonwealth Office.

12. Όπ. π.

13. Όπ. π.

Ελλάδα», είπε.¹⁴ Ο Κάλαχαν τον ρώτησε κατά πόσο θα είχε την κατανόησή του αν συνεργαζόταν με τους Τούρκους για τη διαχείριση της κατάστασης. Ο Μακάριος του απάντησε ότι «θα μπορούσαν [οι Βρετανοί] να πουν ότι ενεργούσαν με τη συναίνεσή του».¹⁵

Στο ίδιο πνεύμα μίλησε ο Μακάριος και σε συνάντηση που είχε με τον Βρετανό πρωθυπουργό Χάρολντ Ουίλσον, ο οποίος σχολίασε ότι η επέμβαση της Ελλάδας στην Κύπρο είχε «χαρακτηριστικά εισβολής».¹⁶ Ο Μακάριος συμφώνησε μαζί του και είπε ότι θα ζητούσε την έκδοση ψηφίσματος από το Συμβούλιο Ασφαλείας, το οποίο να περιέγραφε το πραξικόπημα ως «ξένη εισβολή» και να καταδίκαζε την «κατάλυση της κυπριακής ανεξαρτησίας».¹⁷

Ο Ουίλσον ρώτησε τον Μακάριο τι σκεφτόταν για τον τρόπο με τον οποίο θα έπρεπε να ενεργήσει η Τουρκία και παρατήρησε ότι «θα μπορούσε να λεχθεί ότι υπάρχει κοινό συμφέρον [μεταξύ Μακάριου και Τουρκίας] ενάντια στη δράση της ΕΟΚΑ Β».¹⁸ Ο Μακάριος δεν διαφώνησε και είπε ότι οι τρεις δυνάμεις που ήταν σε θέση να ασκήσουν πίεση στην Ελλάδα ήταν οι Ηνωμένες Πολιτείες, η Βρετανία και η Τουρκία. «Είναι αλήθεια ότι η ανεξαρτησία της Κύπρου συμφέρει στους Τούρκους και ότι αντιτίθεντο στην ένωση, που ήταν ένα διχαστικό ζήτημα στην ελληνική κοινότητα»,¹⁹ είπε ο Μακάριος. Ο Ουίλσον ενημέρωσε τον Μακάριο ότι εκείνο το βράδυ θα τον επισκεπτόταν ο πρωθυπουργός της Τουρκίας Μπουλέντ Ετζεβίτ, για να συζητήσουν τις εξελίξεις στην Κύπρο. Ο Μακάριος σχολίασε ότι το ζήτημα που ετίθετο ήταν ποια πρακτικά μέτρα θα μπορούσαν να ληφθούν για την αντιμετώπιση της κατάστασης. «Αυτό που ενδιέφερε τους Τούρκους ήταν να αποφευχθεί να καταστεί η Κύπρος μέρος της Ελλάδας» και οι ελληνικές διαβεβαιώσεις «ήταν σαφώς

14. Όπ. π., σ. 3.

15. Όπ. π.

16. The National Archives, UK, FCO 9/1892, "Military Coup in Cyprus, (Wednesday 17 July)", Record of the Conversation Between the Prime Minister and President Makarios, 10 Downing Street, 17 July 1974.

17. Όπ. π.

18. Όπ. π.

19. Όπ. π.

Ο Βρετανός πρωθυπουργός Χάρολντ Ουίλσον υποδέχεται τον Μακάριο στην είσοδο του πρωθυπουργικού γραφείου στο Λονδίνο, στις 17 Ιουλίου 1974.

ανεπαρκείς», είπε, εκτιμώντας ότι «οι Τούρκοι θα επέμεναν στην αποχώρηση των Ελλήνων αξιωματικών από την Εθνική Φρουρά, αλλά χωρίς αμφιβολία ο Σαμψών θα αντιτασσόταν σ' αυτό».²⁰

Στη συνέχεια της συζήτησης, ο Ουίλσον αναφέρθηκε στην εισήγηση του Μακάριου για από κοινού αντιμετώπιση της κατάστασης από τις εγγυήτριες δυνάμεις και για τη σύσταση, προς αυτόν τον σκοπό, μιας επιτροπής αποτελούμενης από τη Βρετανία, την Τουρκία και την Ελλάδα. Ο ύπατος αρμοστής της Κύπρου στο Λονδίνο Κώστας Ασσιώτης, ο οποίος ήταν παρών στη συζήτηση με τον Ουίλσον, ανέφερε ότι θα ήταν καλύτερα εάν η βρετανική και η τουρκική κυβέρνηση μπορούσαν από κοινού να προσεγγίσουν την Ελλάδα, προτείνοντας κοινή δράση για την αποκατάσταση του εκλεγμένου προέδρου. Ο Μακάριος σχολίασε πως «δεν ήταν σίγουρος ότι οι Τούρκοι τον συμπαθούσαν ιδιαίτερα, αλλά πίστευε ότι τον προτιμούσαν από τον Σαμψών».²¹

Από το περιεχόμενο των συζητήσεων που είχε ο Μακάριος στο Λονδίνο προκύπτει ότι η προσπάθειά του ήταν να πείσει τη Βρετανία να συνεργαστεί με την Τουρκία για να καταγγείλουν την Ελλάδα για εισβολή στην Κύπρο, να μην αναγνωρίσουν τον Σαμψών, να πιέσουν για απόσυρση των Ελλήνων αξιωματικών και να αποκαταστήσουν τη συνταγματική τάξη. Από τον τρόπο με τον οποίο ο Μακάριος προσέγγιζε την κατάσταση στις επαφές του με τους Βρετανούς απουσίαζε παντελώς η εκδήλωση ανησυχίας για πιθανή τουρκική επέμβαση στην Κύπρο. Όταν ρωτήθηκε από τον Βρετανό υφυπουργό Εξωτερικών Ντέιβιντ Έναλς αν υπήρχε κίνδυνος τουρκικής επέμβασης, ο Μακάριος απάντησε: «Δεν νομίζω οι Τούρκοι να έχουν οποιαδήποτε δικαιολογία για μονομερή επέμβαση. Μέχρι τώρα είχαν σκεφτεί την επέμβαση μόνο για αποτροπή της ένωσης ή εξελίξεων μη αποδεκτών από την τουρκική κοινότητα. Αλλά αυτά δεν ήταν τα βασικά ζητήματα στην παρούσα περίπτωση».²²

20. Όπ. π., σσ. 7, 8.

21. Όπ. π., σ. 8.

22. The National Archives, UK, FCO 9/1892, "Military Coup in Cyprus, (Wednesday 17 July)", Note for the Record [on Makarios' Conversations with Secretary Ennals], 17 July 1974.

Η ανάλυση του Μακάριου για την τουρκική αντίδραση ήταν εντελώς εσφαλμένη. Τα ζητήματα που απασχολούσαν τους Τούρκους ήταν ακριβώς αυτά που απέκλειε. Όταν διατύπωνε αυτές τις απόψεις, η απόφαση της Τουρκίας να εισβάλει στρατιωτικά στην Κύπρο ήταν ειλημμένη και είχαν ήδη αρχίσει οι διπλωματικές και στρατιωτικές διεργασίες για την υλοποίησή της. Το βράδυ της 15ης Ιουλίου είχε συνέλθει στην Άγκυρα το Συμβούλιο Εθνικής Ασφάλειας, το οποίο συζήτησε την κατάσταση στην Κύπρο. Η εισήγησή του προς την τουρκική κυβέρνηση, όπως την καταγράφει ο δημοσιογράφος Μεχμέτ Αλή Μπιράντ, ήταν πως η Τουρκία δεν είχε άλλη επιλογή από το να επέμβει στρατιωτικά. Οι στρατιωτικοί διαβεβαίωσαν ότι θα ήταν έτοιμοι να αρχίσουν αποβατική επιχείρηση σε πέντε μέρες, δηλαδή το Σάββατο, 20 Ιουλίου.²³ Στη 1:00 το πρωί της 16ης Ιουλίου, συνήλθε στην Άγκυρα το Υπουργικό Συμβούλιο, το οποίο ενημερώθηκε από τον πρωθυπουργό Μπουλέντ Ετζεβίτ για την εισήγηση του Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας. Το Υπουργικό έδωσε στις 2:30 το πρωί τη συγκατάθεσή του στον Ετζεβίτ, ο οποίος στις 3:30 υπέγραψε τη διαταγή για επέμβαση και την έδωσε στους στρατηγούς.²⁴

Μετά τη λήψη της πολιτικής απόφασης, η διαχείριση της κατάστασης πέρασε στα χέρια των στρατηγών. Σύμφωνα με τον Βρετανό πρέσβη στην Άγκυρα, σερ Χόρας Φίλιπς, στις ένοπλες δυνάμεις ήταν έντονη η αίσθηση πως «αν έχαναν την ευκαιρία να δράσουν τώρα, η κατάσταση στην Κύπρο “θα εδραιωνόταν εις βάρος της Τουρκίας” και θα ήταν απλώς θέμα χρόνου ο πλήρης έλεγχος της Κύπρου από την Αθήνα».²⁵ Επιμετρώντας και τις εμπειρίες του 1964 και του 1967, όταν η Τουρκία αναίρεσε τα σχέδιά της να εισβάλει στην Κύπρο κατόπιν πιέσεων από τις ΗΠΑ, η τουρκική πολιτική και στρατιωτική ηγεσία αποφάσισε ότι αυτή τη φορά θα ενεργούσε από μόνη της και ήταν αποφασισμένη να υλοποιήσει τα σχέδιά της.

23. Μεχμέτ Αλή Μπιράντ, *Απόφαση – Απόβαση*, σσ. 28–34.

24. Όπ. π., σσ. 35–36.

25. FCO, Documents on British Policy Overseas, Series III – Volume V: The Southern Flank in Crisis, 1973–1976, Document 29, note 5, p. 101, Ankara Telegram No. 777 to Sir H. Phillips [Athens], 19 July 1975.

Οι προετοιμασίες για την εισβολή ξεκίνησαν αμέσως και οι προθέσεις της Τουρκίας έγιναν αντιληπτές από τις ξένες διπλωματικές και στρατιωτικές αποστολές στην Άγκυρα. Από τις 16 Ιουλίου, ο διευθυντής της CIA Ουίλιαμ Κόλμπι εκτίμησε ότι η πρόθεση της Τουρκίας ήταν να αποβιβάσει στρατεύματα στην Κύπρο.²⁶ Επίσης, έκθεση του Στέιτ Ντιπάρτμεντ με ημερομηνία 17 Ιουλίου αναφερόταν σε αξιόπιστες πληροφορίες της CIA ότι ο τουρκικός στρατός ήταν σε κατάσταση επιφυλακής και ότι η 39η μεραρχία, η οποία είχε συγκεντρωθεί ειδικά για να εκστρατεύσει στην Κύπρο, βρισκόταν σε λιμάνι στα νότια παράλια, έτοιμη να αναλάβει δράση. «Η Τουρκία, αφού εξαντλήσει τις συμβατικές της υποχρεώσεις διαβουλευόμενη με τους Βρετανούς, είναι πολύ πιθανό να αναλάβει μονομερή στρατιωτική επιχείρηση κατά της Κύπρου τις επόμενες 24–48 ώρες», αναφερόταν στην έκθεση.²⁷

Κι ενόσω οι προετοιμασίες του τουρκικού στρατού βρίσκονταν σε εξέλιξη, η πολιτική ηγεσία της χώρας ετοίμαζε το διπλωματικό οπλοστάσιο για την υποστήριξη της εισβολής στην Κύπρο. Η επέμβαση θα στηριζόταν νομικά στη Συνθήκη Εγγύησης, και συγκεκριμένα στο Άρθρο 4, σύμφωνα με το οποίο, εάν παραβιαζόταν η Συνθήκη Εγκαθίδρυσης της Κυπριακής Δημοκρατίας, οι τρεις εγγυήτριες δυνάμεις αναλάμβαναν την υποχρέωση να διαβουλευθούν μεταξύ τους για τα μέτρα που θα ήταν αναγκαία να ληφθούν ώστε να διασφαλιστεί η τήρηση των διατάξεων που θα είχαν παραβιαστεί. «Εφόσον κοινή ή συντονισμένη δράση δεν αποδειχθεί δυνατή, η κάθε μία από τις τρεις εγγυήτριες δυνάμεις επιφυλάσσει στον εαυτό της το δικαίωμα να αναλάβει δράση με μόνο σκοπό την επαναφορά της κατάστασης πραγμάτων που δημιουργήθηκε με την παρούσα Συνθήκη».²⁸

Η βασική θέση της Τουρκίας ήταν πως το ελληνικό πραξικόπημα παραβίαζε τη Συνθήκη Εγκαθίδρυσης. Ως εκ τούτου, είχε αποφασί-

26. FRUS, 1973–1976, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973–1976, Doc 86, Minutes of Meeting of the Washington Special Actions Group, 16 July 1974.

27. NARA, RG59, CFPF, Greek Army Coup on Cyprus, Records of the Executive Secretariat – Briefing Books, 1958–76, Lot 75D146, Cyprus, 17 July 1974, Department of State, Action Memorandum, 15 July 1974.

28. Σύνταγμα Κυπριακής Δημοκρατίας, Παράρτημα 1, Άρθρο 181.

Άρμα μάχης της Εθνικής Φρουράς σε κεντρικό δρόμο της Λευκωσίας, στις 15 Ιουλίου 1974, μετά την εκδήλωση του πραξικοπήματος.

σει να ενεργοποιήσει το Άρθρο 4 της Συνθήκης Εγγύησης και να ζητήσει τη συνεργασία της Βρετανίας για να επέμβει στρατιωτικά στην Κύπρο. Ομοίως, τη συνεργασία της Βρετανίας και της Τουρκίας για την ακύρωση του πραξικοπήματος και τον τερματισμό της ελληνικής επέμβασης στην Κύπρο επεδίωκε και ο Μακάριος.

Ο Μακάριος και η Μόσχα

Το κρίσιμο ερώτημα είναι αν εκείνες τις στιγμές ο Μακάριος αντιλαμβανόταν, και συνειδητά αγνοούσε, τον κίνδυνο μονομερούς τουρκικής επέμβασης, θεωρώντας ίσως ότι ΗΠΑ και Βρετανία θα επενέβαιναν για τρίτη φορά για να αποτρέψουν κάτι τέτοιο, ή αν πίστευε, αφελώς, όπως φαινόταν εκ πρώτης όψεως από όσα είπε στους Βρετανούς συνομιλητές του, ότι θα μπορούσε με τη διπλωματία να επαναφέρει το στάτους κβο. Μετά την ολοκλήρωση της κυπριακής τραγωδίας του 1974, ο Μακάριος δήλωσε πολλές φορές πως δεν περίμενε ότι θα γινόταν το πραξικόπημα, επειδή αυτό αναπόφευκτα θα οδηγούσε σε τουρκική εισβολή, και πίστωνε το καθεστώς των Αθηνών με στοιχειώδη πατριωτισμό. «Το πραξικόπημα έδιδεν εις την Τουρκίαν μίαν ανεπανάληπτον ευκαιρίαν στρατιωτικής επεμβάσεως», έλεγε σε συνεντεύξεις του.²⁹ Αφού, λοιπόν, η εισβολή της Τουρκίας στην Κύπρο μετά από ένα πραξικόπημα ήταν αυτονόητη, πώς δικαιολογείται το γεγονός ότι ο ίδιος αγνόησε τον κίνδυνο;

Πρωτογενείς πηγές για τις ακριβείς κινήσεις του Μακάριου τις κρίσιμες μέρες που προηγήθηκαν της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο δεν υπάρχουν. Από τη διπλωματική αλληλογραφία που βρίσκεται στα εθνικά αρχεία των ΗΠΑ και της Βρετανίας προκύπτει ότι πέρα από τις συνομιλίες στο Λονδίνο, στις 17 Ιουλίου 1974, ο Μακάριος δεν είχε άλλες συζητήσεις ή διαβουλεύσεις με δυτικές κυβερνήσεις. Από τις ίδιες πηγές γνωρίζουμε ότι ο Μακάριος βρισκόταν τις μέρες εκείνες σε επαφή και διαβούλευση με τη Σοβιετική Ένωση. Με δεδομένη τη συνεργασία του με τη Μόσχα, η όποια ερμηνεία

29. Συνέντευξη στο περιοδικό *Spiegel* (26.8.1974) και στην εφημερίδα *Ακρόπολις* (29.8.1974), *Άπαντα Αρχιεπισκόπου Κύπρου Μακαρίου Γ΄*, τόμ. ΙΕ΄, σ. 732 και σ. 743.

της συμπεριφοράς του θα πρέπει να ιδωθεί μέσα από την πολιτική της Σοβιετικής Ένωσης έναντι της κυπριακής κρίσης.

Η Σοβιετική Ένωση, όπως και οι ΗΠΑ, δεν είχε πρωτογενή στρατηγικά συμφέροντα στην Κύπρο, ούτε ήθελε να μετατρέψει το νησί σε Κούβα της Μεσογείου. Η ΕΣΣΔ δεν επεδίωκε κάτι περισσότερο από τη συνέχιση της συμμετοχής της Κύπρου στο Κίνημα των Αδελφών και τη συνεργασία του Μακάριου με το ισχυρό κομμουνιστικό κόμμα, το ΑΚΕΛ. Αυτό που την ενδιέφερε πρωτίστως ήταν να μην απορροφηθεί η Κύπρος από το ΝΑΤΟ, είτε με την ένωση είτε με τη διπλή ένωση.

Η ΕΣΣΔ, η οποία λόγω των εξελίξεων στη Μέση Ανατολή έχανε την επιρροή της στην περιοχή, ήταν αποφασισμένη να μην επιτρέψει νατοποίηση της Κύπρου, έτσι αξιολόγησε ως ύψιστο εθνικό της συμφέρον τη μη επικράτηση του ελληνικού πραξικοπήματος στο νησί. Αυτό προκύπτει και από την ένταση του διαβήματος που έκανε η Μόσχα στην Αθήνα αμέσως μετά το πραξικόπημα: «Η Σοβιετική Ένωση δεν μπορεί να επιτρέψει την επικράτηση αυτής της επικίνδυνης εξέλιξης στην Κύπρο και σε μια περιοχή που βρίσκεται κοντά στα σύνορά της».³⁰ Η Μόσχα απαιτούσε από την ελληνική κυβέρνηση τον «άμεσο τερματισμό της στρατιωτικής επέμβασης στις εσωτερικές υποθέσεις της Κυπριακής Δημοκρατίας» και υποστήριζε «αποφασιστικά την απαίτηση της νόμιμης κυπριακής κυβέρνησης για αποχώρηση των Ελλήνων αξιωματικών από το νησί χωρίς αναβολή».

Η Σοβιετική Ένωση θεωρούσε ότι το πραξικόπημα κατά του Μακάριου ήταν νατοϊκή συνωμοσία, ότι το εκτέλεσε η ελληνική χούντα καθ' υπόδειξη των ΗΠΑ και ότι είχε στόχο την ένωση και την υπαγωγή της Κύπρου στο ΝΑΤΟ μέσω της Ελλάδας.³¹ Το σοβιετικό πρακτορείο ειδήσεων TASS μετέδωσε ότι ήταν εξουσιοδοτημένο να μεταδώσει, ότι «το αντικυβερνητικό πραξικόπημα στην Κύπρο, για το οποίο ευθύνεται ο ελληνικός στρατός, θεωρείται στη Σοβιετική Ένωση ανοιχτή παραβίαση του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών και

30. NARA, AAD, Cyprus: Soviet Demarche to GoG, Athens 4580, 11:40, 18 July 1974.

31. NARA, AAD, Soviet Government Statement on Cyprus, 18 July 1974, 09:54, Moscow 11088.

των γενικά αποδεκτών κανόνων του διεθνούς δικαίου». ³² Στις 15 Ιουλίου, ο πρέσβης της ΕΣΣΔ στην Άγκυρα Βασίλι Γκρουμπιάκοφ είχε συνάντηση μίας ώρας με τον πρόεδρο της Τουρκίας Φαχρί Κορούτουρκ. Ο Γκρουμπιάκοφ πληροφόρησε τον Κορούτουρκ ότι η Μόσχα ήταν έτοιμη να συνεργαστεί με την Άγκυρα για την υποστήριξη της ανεξαρτησίας και της ακεραιότητας της Κύπρου. Σε δηλώσεις του στον τύπο, ο Γκρουμπιάκοφ είπε: «Υποστηρίζουμε αυτούς που αγωνίζονται ενάντια στους πραξικοπηματίες». ³³

Η Μόσχα εκδήλωσε την πρόθεση να αντιδράσει στο ελληνικό πραξικόπημα ακόμη και στρατιωτικά. Η ΕΣΣΔ διατηρούσε ισχυρό στόλο στη Μεσόγειο και μόνιμη ναυτική βάση στο Ταρτούς της Συρίας, απέναντι από τις ανατολικές ακτές της Κύπρου. Σύμφωνα με δήλωση που έκανε στις 16 Ιουλίου ο εκπρόσωπος τύπου του Πενταγώνου Ουίλιαμ Μπίτσερ, αρκετά σοβιετικά σκάφη, περιλαμβανομένων τεσσάρων καταδρομικών και τουλάχιστον δύο αντιτορπιλικών, είχαν αρχίσει να κινούνται προς την Κύπρο. ³⁴ Ακόμη, από την ίδια κιόλας μέρα της εκδήλωσης του πραξικοπήματος, ο σύμβουλος της σοβιετικής πρεσβείας στη Λευκωσία, Μπελιάεφ, ενεργώντας κατόπιν οδηγιών του πρέσβη του, Σεργκέι Αστάβιν, συναντήθηκε με τον Βρετανό ύπατο αρμοστή Στέφεν Όλβερ, για να ανιχνεύσει ποια ήταν η βρετανική στάση απέναντι στις εξελίξεις. Ο Σοβιετικός διπλωμάτης είπε στον Όλβερ ότι η κυβέρνηση του είχε έγκυρες πληροφορίες για την ελληνική ανάμειξη στο πραξικόπημα και ότι αυτή ήταν μια «απαράδεκτη επέμβαση της Ελλάδας ενάντια στη νόμιμη, δημοκρατική κυβέρνηση της Κύπρου». ³⁵ Ο Μπελιάεφ είπε ότι η Μόσχα θα αντιδρούσε έντονα και ρώτησε ποια θα ήταν η στάση της Βρετανίας στην περίπτωση που η σοβιετική κυβέρνηση αποφάσιζε «την αποστολή στρατευμάτων για να αποκαταστήσει το νομικό καθεστώς».

32. The National Archives, UK, FCO 9/1890, “Military Coup in Cyprus (Monday 15 July)”, TASS Statement, 401B32637/B, 16 July 1974.

33. “Soviet Reported in Offer to Turks: Described as Ready to Help in Defense of Cyprus – Parliament to Meet”, *The New York Times*, 17.7.1974.

34. *Washington Post*, 17.7.1974.

35. The National Archives, UK, FCO 9/1890, “Military Coup in Cyprus (Monday 15 July)”, Coup d’Etat, FCO, FM Nicosia 151028Z, 15 July 1974.

Το Λονδίνο ενημέρωσε την Ουάσιγκτον για τις σοβιετικές προθέσεις και ο Αμερικανός υπουργός Εξωτερικών Χένρι Κίσιντζερ, σε συνάντηση που είχε με τον πρέσβη της ΕΣΣΔ στην Ουάσιγκτον Ανατόλι Ντομπρίνιν, του κατέστησε ξεκάθαρη τη θέση των ΗΠΑ πως «οποιαδήποτε κίνηση στρατευμάτων ήταν οπωσδήποτε εκτός συζητήσης και ότι σε μια τέτοια περίπτωση, η κυβέρνηση των ΗΠΑ δεν θα έμενε αδρανής».³⁶ Οι ΗΠΑ διαβεβαίωσαν κατηγορηματικά την ΕΣΣΔ ότι δεν επεδίωκαν να αλλάξουν το συνταγματικό καθεστώς της Κύπρου και ότι θα σέβονταν την ανεξαρτησία και την ακεραιότητα της Κυπριακής Δημοκρατίας. Ωστόσο, η ΕΣΣΔ εξακολουθούσε να πιστεύει ότι το πραξικόπημα κατά του Μακάριου ήταν υποκινούμενο από τις ΗΠΑ και πως στόχος των Αμερικανών ήταν να μετατρέψουν την Κύπρο σε ορμητήριο εναντίον των γειτονικών κρατών.

Από την ένταση της σοβιετικής αντίδρασης προκύπτει ότι ήταν ζωτικής σημασίας για τη Μόσχα η ακύρωση του πραξικοπήματος, η αποτροπή της ένωσης με την Ελλάδα και κατ' επέκταση της νατοποίησης της Κύπρου. Εάν στο ελληνικό πραξικόπημα αντιδρούσε η Τουρκία με εισβολή, ο κίνδυνος νατοποίησης θα ήταν ακόμη μεγαλύτερος, λόγω της μεγάλης πιθανότητας διπλής ένωσης, και λογικά θα προκαλούσε την εντονότερη αντίδραση της Μόσχας.

Η τουρκική κυβέρνηση είχε επίγνωση των σοβιετικών ευαισθησιών. Πολλές φορές στο παρελθόν η Μόσχα είχε προειδοποιήσει την Άγκυρα και την Αθήνα ότι δεν θα αποδεχόταν αλλαγή του καθεστώτος της Κύπρου, και δη τη διπλή ένωση. Τον Μάρτιο του 1974, η ΕΣΣΔ είχε επιδώσει διακοίνωση προς την Ελλάδα και την Τουρκία τονίζοντας ότι «δεν θα παραμείνει αδιάφορη σε ενέργειες εχθρικές προς την ανεξαρτησία ή την εδαφική ακεραιότητα της Κύπρου».³⁷ Η σοβιετική διακοίνωση έγινε με αφορμή πληροφορίες για επικείμενο πραξικόπημα κατά του Μακάριου, ως μέρος συνωμοσίας του NATO κατά της Κύπρου.

36. NARA, AAD, Cyprus: Secretary's Conversation with French Ambassador, 17 July 1974, 00:40, State 152972.

37. The National Archives, UK, FCO 9/1945, "Relations between Cyprus and the USSR", Record of Conversation Between the Minister of State for Foreign and Commonwealth Affairs and the Soviet Charge d' Affaires at the Foreign Office on Monday 18 March 1974.

Η Άγκυρα έκρινε ότι δεν μπορούσε να αγνοήσει τις ευαισθησίες της Σοβιετικής Ένωσης. Και όπως θα τεκμηριωθεί στη συνέχεια, διαβεβαίωσε τη Μόσχα ότι η στρατιωτική εισβολή στην Κύπρο σκοπό είχε να ακυρώσει το πραξικόπημα και να εμποδίσει την ένωση με την Ελλάδα, ότι η προσάρτηση μέρους ή όλης της Κύπρου δεν ήταν στα σχέδιά της, ότι θα επεδίωκε μια λύση με ομοσπονδιακή δομή, αλλά η Κύπρος θα παρέμενε στο Κίνημα των Αδεσμεύτων και δεν θα εντασσόταν στο ΝΑΤΟ. Έτσι, ο κύριος στόχος της σοβιετικής πολιτικής για ακύρωση του πραξικοπήματος, αποχώρηση των Ελλήνων αξιωματικών από την Κύπρο και αποκατάσταση του Μακάριου στην εξουσία εξυπηρετείτο με την τουρκική επέμβαση.

Ο ρόλος του Κίσιντζερ

Στις ΗΠΑ, ο Ρίτσαρντ Νίξον βρισκόταν στα πρόθυρα παραίτησης λόγω του σκανδάλου Γουότεργκέιτ και διένυε τις τελευταίες μέρες της προεδρίας του — παραιτήθηκε στις 8 Αυγούστου 1974. Τα ζητήματα εξωτερικής πολιτικής τα χειριζόταν, σχεδόν αποκλειστικά, ο πανίσχυρος υπουργός Εξωτερικών Χένρι Κίσιντζερ. Παρά την παγιωμένη αντίληψη που έχει η κοινή γνώμη στην Κύπρο ότι ο Κίσιντζερ ήταν κατά κάποιο τρόπο ο εμπνευστής του πραξικοπήματος, η πραγματικότητα είναι ότι οι εξελίξεις τον είχαν αιφνιδιάσει.

Μετά την εκδήλωση του πραξικοπήματος, η πρώτη έγνοια του Κίσιντζερ ήταν να ανιχνεύσει ποιο ήταν το νέο ισοζύγιο των πολιτικών δυνάμεων στην Κύπρο και σε ποιο βαθμό θα επηρέαζε τα αμερικανικά συμφέροντα. Η μεγάλη αγωνία του ήταν να μην ενισχυθεί ο ρόλος του ΑΚΕΛ και να μη δημιουργηθούν προϋποθέσεις ανάμειξης της ΕΣΣΔ σε ένα ζήτημα που θεωρούσε εσωτερικό πρόβλημα της Δύσης.³⁸ Οι δύο βασικοί στόχοι της αμερικανικής πολιτικής, όπως τους προσδιόρισε ο Κίσιντζερ σε σύσκεψη με τους συνεργάτες του στο Στέιτ Ντιπάρτμεντ, ήταν:

38. FRUS, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973–1976, Doc. 80, Minutes of Meeting of the Washington Special Actions Group Washington, 15 July 1974.

1. Να αποτραπεί διεθνοποίηση του προβλήματος, για να μη δοθεί η ευκαιρία στη Σοβιετική Ένωση να αναμειχθεί.
2. Σε περίπτωση που η κρίση εξελισσόταν σε εμφύλιο πόλεμο, η στάση των ΗΠΑ να ήταν τέτοια ώστε να μη δινόταν η ευκαιρία στην Αριστερά να εκμεταλλευθεί την κατάσταση.³⁹

Οι αμερικανοσοβιετικές σχέσεις ήταν την περίοδο εκείνη οι καλύτερες από την έναρξη του Ψυχρού Πολέμου. Ο Κίσιντζερ είχε άριστη συνεργασία με τον ομόλογό του της Σοβιετικής Ένωσης Αντρέι Γκρομίκο. Μεσολαβούσαν από κοινού για την ειρήνευση στη Μέση Ανατολή ύστερα από τον αραβοϊσραηλινό πόλεμο του 1973, και την άνοιξη του 1974 είχαν συναντηθεί στην Κύπρο. Οι ΗΠΑ, σε αντίθεση με ό,τι πίστευε η ΕΣΣΔ, δεν είχαν κανένα ενδιαφέρον να χρησιμοποιήσουν την Κύπρο για επιχειρήσεις στη Μέση Ανατολή. Ταυτόχρονα όμως ήταν αποφασισμένες να μην ανεχθούν ενίσχυση της σοβιετικής επιρροής στο νησί. Η θέση τους ήταν να μείνει η Κύπρος εντελώς έξω από την ατζέντα των σχέσεών τους με τη Σοβιετική Ένωση. Η σοβιετική ηγεσία όμως θεωρούσε τις ΗΠΑ μέρος των εξελίξεων στην Κύπρο και αμέσως μετά το πραξικόπημα απευθύνθηκε στο ψηλότερο επίπεδο, με διακοίνωση προς την αμερικανική ηγεσία. «Όλα δείχνουν ότι το εγκληματικό πραξικόπημα ενάντια στη νόμιμη κυβέρνηση της Κύπρου οργανώθηκε από τον ελληνικό στρατό και η ευθύνη γι' αυτό βαραινεί την κυβέρνηση της Ελλάδας», ανέφερε η διακοίνωση.⁴⁰ Η Μόσχα εξέφρασε την πεποίθηση ότι οι ΗΠΑ θα λάμβαναν τα απαραίτητα μέτρα για να σταματήσει η εξωτερική επέμβαση στα εσωτερικά της Κύπρου και πως ούτε η Αμερική ούτε άλλες χώρες, κάτω από οποιοδήποτε πρόσχημα, θα προέβαιναν σε ενέργειες που θα επιδείνωναν την κατάσταση.

Ο Κίσιντζερ έσπευσε να καθησυχάσει τη Μόσχα, διαβεβαιώνοντάς την ρητά ότι οι ΗΠΑ δεν είχαν μονομερή συμφέροντα στην Κύπρο. Ο Κίσιντζερ πρότεινε στη σοβιετική ηγεσία οι δύο χώρες να

39. FRUS, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973–1976, Doc. 86, Minutes of Meeting of the Washington Special Actions Group, Washington, 16 July 1974.

40. FRUS, Volume XV, Soviet Union, August 1974–December 1976, Doc. 201, Message from the Soviet Leadership to the US Leadership, Moscow, undated.

βρίσκονταν σε επαφή και να συντονίζονταν προτού πάρουν οποιοδήποτε δραστικό μέτρο.⁴¹ Η Μόσχα δεν ικανοποιήθηκε από τις διαβεβαιώσεις αυτές και στις 16 Ιουλίου επανήλθε με νέο διάβημα προς την Ουάσιγκτον. Ο γενικός γραμματέας του ΚΚΣΕ Λεονίντ Μπρέζνιεφ με επιστολή στον Νίξον του υπενθύμισε ότι υπήρχε «κατανόηση μεταξύ της Σοβιετικής Ένωσης και των Ηνωμένων Πολιτειών — και μεταξύ πολλών άλλων χωρών, περιλαμβανομένης της Τουρκίας — ότι τα συμφέροντα του κυπριακού λαού και η ηρεμία της περιοχής ως συνόλου εξυπηρετούνται με τη διατήρηση της ανεξαρτησίας και της κυριαρχίας της Κύπρου».⁴² Τα τελευταία γεγονότα, έγραψε ο Μπρέζνιεφ αναφερόμενος στο πραξικόπημα κατά του Μακάριου, «απέδειξαν ότι η κατάσταση δεν αρέσει σε εκείνους που υποθάλπουν σχέδια για τη λεγόμενη ένωση, που στην πραγματικότητα πρόκειται για προσάρτηση της Κύπρου.

Ο ηγέτης της Σοβιετικής Ένωσης έγραψε στον Νίξον ότι στα μάτια όλου του κόσμου η ελληνική κυβέρνηση, χρησιμοποιώντας το στρατιωτικό προσωπικό που διατηρούσε στην Κύπρο, «έκανε μια εγκληματική πράξη κατάφωρης παρέμβασης στις εσωτερικές υποθέσεις της χώρας, οργανώνοντας στρατιωτικό πραξικόπημα εναντίον της νόμιμης κυβέρνησης, της οποίας επικεφαλής ήταν ο πρόεδρος Μακάριος».⁴³ Και ότι η στοιχειώδης δικαιοσύνη απαιτούσε από τη Σοβιετική Ένωση, τις Ηνωμένες Πολιτείες, άλλες μεγάλες δυνάμεις και γενικά από όλες τις χώρες «να δώσουν ένα τέλος στη στρατιωτική παρέμβαση της Ελλάδας στις υποθέσεις της Κύπρου».⁴⁴

Με τη διακοίνωση αυτή, η Σοβιετική Ένωση υπογράμμιζε το ενδιαφέρον της για ακύρωση του ελληνικού πραξικοπήματος στην Κύπρο, ενώ κατέγραφε και την πρόθεσή της για διεθνοποίηση του ζητήματος. Οπότε, από τις πρώτες μέρες της κυπριακής κρίσης,

41. FRUS, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973–1976, Doc. 84, Transcript of Telephone Conversation Between Secretary of State Kissinger and the Soviet Ambassador (Dobrynin), Washington, 15 July 1974, 6:30 pm.

42. FRUS, Volume XV, Soviet Union, August 1974–December 1976, Doc. 202, Message from the Soviet Leadership to the US Leadership, July 1974.

43. Όπ. π.

44. Όπ. π.

Το κτήριο της Αρχιεπισκοπής κατεστραμμένο από τις οβίδες των ταנקς, υπό τον έλεγχο της Εθνικής Φρουράς.

αναδείχθηκαν οι συγκρουόμενες στρατηγικές των δύο υπερδυνάμεων: Οι ΗΠΑ επεδίωκαν διαχείριση του προβλήματος στο πλαίσιο της δυτικής συμμαχίας για να μη δημιουργηθεί χώρος διείσδυσης της ΕΣΣΔ σε μια διαφορά μεταξύ συμμάχων στο ΝΑΤΟ, ενώ η ΕΣΣΔ στόχευε, μέσα από τη διεθνοποίηση του προβλήματος, να αποκτήσει ρόλο στο Κυπριακό. Σ' αυτόν τον ανταγωνισμό μεταξύ των δύο υπερδυνάμεων, ο Μακάριος συνεργαζόταν με τη Σοβιετική Ένωση και συντονιζόταν με τη σοβιετική μόνιμη αντιπροσωπεία στον ΟΗΕ.

Ο Κίσιντζερ ήταν ευθύς εξαρχής καχύποπτος με τον Μακάριο, εξαιτίας των ανοιγμάτων του προς τη Σοβιετική Ένωση. Έτσι, ο στόχος του να αποτρέψει τη διεθνοποίηση της κυπριακής κρίσης συνδέθηκε άμεσα με το πολιτικό μέλλον του Μακάριου. Σε μεταγενέ-

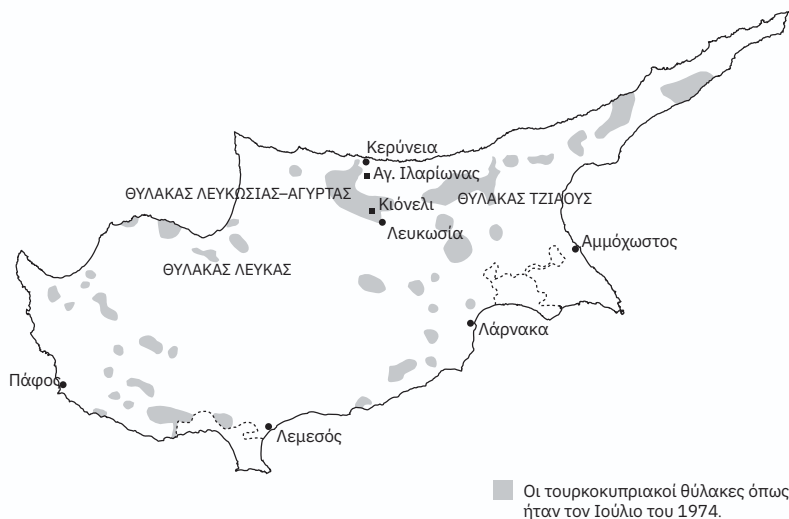
στερη αξιολόγηση της πολιτικής του σε σχέση με το πραξικόπημα στην Κύπρο, αναφερόμενος στον Μακάριο είπε ότι ουδέποτε είχε σκεφτεί ότι ήταν ο «Κάστρο της Κύπρου», πως αν εξαρτάτο από τις ΗΠΑ δεν θα γινόταν το πραξικόπημα και ότι άνετα θα μπορούσαν να συνυπάρξουν μαζί του, διότι δεν τον θεωρούσαν αντιαμερικανό. «Το σημαντικό μειονέκτημά του, αν έχει κάποιο, είναι ότι οι ικανότητες του είναι υπερβολικά μεγάλες για το νησί του, και ως εκ τούτου θα μπορούσε να μπει στον πειρασμό να παίξει σε ένα ανησυχητικό επίπεδο — όχι για εμάς, αλλά για άλλα ενδιαφερόμενα μέρη».⁴⁵ Ο Κίσιντζερ είπε ακόμα ότι από τη στιγμή που είχε καταλήξει στο συμπέρασμα ότι ο Μακάριος δεν ήταν «Κάστρο», αλλά ένας άνθρωπος «χωρίς πνευματικότητα, ένας ψυχρός εκμεταλλευτής της ισορροπίας δυνάμεων», έπρεπε να σκεφτεί πώς θα διαμορφώνονταν οι ισορροπίες εάν επέστρεφε στην εξουσία. Ως αποτέλεσμα των εξελίξεων, είπε, η θέση των Τούρκων στην Κύπρο θα ενισχυόταν. «Ένας άνθρωπος με τις ικανότητες του Μακάριου θα έπρεπε να εξασφαλίσει μια ισορροπία δυνάμεων με τους Τούρκους».⁴⁶ Αν επέστρεφε, δεν θα μπορούσε να βασιστεί πια στην υποστήριξη της Ελλάδας, και αναγκαστικά θα στηριζόταν στην Αριστερά.⁴⁷

Ο φόβος του Κίσιντζερ ήταν η εξάρτηση του Μακάριου από τη Σοβιετική Ένωση, και διαμόρφωσε μια στρατηγική αποτροπής της άμεσης αποκατάστασής του στην εξουσία. Στην προσέγγισή του αυτή ωστόσο υπέπεσε σε ένα σοβαρό σφάλμα: Υπερεκτίμησε τη σημασία της συμπόρευσης του Μακάριου με τη Σοβιετική Ένωση και του διέφυγε εντελώς ο κίνδυνος της συμμαχίας της Άγκυρας με τη Μόσχα. Ήταν η συμμαχία Τουρκίας–ΕΣΣΔ που θα υπέσκαπτε τα συμφέροντα της Δύσης στην περιοχή και θα αποσταθεροποιούσε το ΝΑΤΟ για πολλές δεκαετίες, όχι η συμπόρευση του Μακάριου με τους Σοβιετικούς.

45. GWU, DNSA, Kissinger Transcripts, Cyprus Critique, Secretary's Conference Room, Monday, 5 August 1974.

46. Όπ. π.

47. Όπ. π.

Προκειμένου να μην εισβάλει στην Κύπρο, η Τουρκία ζητούσε να της επιτραπεί να δημιουργήσει ένα διάδρομο για να έχει ο κύριος τουρκοκυπριακός θύλακας, βόρεια της Λευκωσίας, έξοδο προς τη θάλασσα.

Η Τουρκία βρίσκει το πρόσχημα

Παρόλον ότι η Σοβιετική Ένωση διακήρυττε ότι υπήρξε αμερικανική υποκίνηση για το πραξικόπημα στην Κύπρο, η θέση του Κίσιντζερ ήταν πως η Ελλάδα είχε αυθαίρετα ανατρέψει το ισοζύγιο δυνάμεων στο νησί εις βάρος της Τουρκίας. Και η διατήρηση του ελληνοτουρκικού ισοζυγίου ήταν το βασικό υπόβαθρο της αμερικανικής πολιτικής απέναντι στην Κύπρο. Ως εκ τούτου, οι ΗΠΑ ήταν πρόθυμες να ανεχθούν μια περιορισμένης έκτασης τουρκική επέμβαση στο νησί, που θα εξισορροπούσε το ισοζύγιο.

Αμέσως μετά το πραξικόπημα, οι απαιτήσεις των Τούρκων, όπως τις είχαν διαβιβάσει στους Αμερικανούς, ήταν να ενισχυθεί η στρατιωτική τους παρουσία στην Κύπρο και να αποκτήσουν οι Τουρκο-

κύριοι πρόσβαση στη θάλασσα.⁴⁸ Η πλειονότητα των Τουρκοκυπρίων ήταν συγκεντρωμένοι σε έναν μεγάλο θύλακα βόρεια της Λευκωσίας, ο οποίος εκτεινόταν μέχρι το τουρκοκυπριακό χωριό Αγύρτα, στη νότια πλαγιά της οροσειράς του Πενταδάκτυλου. Ο θύλακας Λευκωσίας–Αγύρτας ήταν το διοικητικό κέντρο της «Προσωρινής Τουρκοκυπριακής Διοίκησης».⁴⁹ Περιβαλλόταν από περιοχές που ήταν υπό τον έλεγχο της κυπριακής κυβέρνησης, δεν είχε πρόσβαση στη θάλασσα και προστατευόταν στρατιωτικά από το απόσπασμα της ΤΟΥΡΔΥΚ. Οι Τούρκοι ζητούσαν να τους επιτραπεί να δημιουργήσουν ένα διάδρομο από τον θύλακα Λευκωσίας–Αγύρτας προς την περιοχή της Κερύνειας, μέσω του οποίου θα μπορούσαν να μεταφερθούν στρατεύματα, με το πρόσχημα ότι ήταν απαραίτητη η ενίσχυση της ασφάλειας του θύλακα. Στη συνέχεια οι Τούρκοι πρόσθεσαν στις απαιτήσεις τους δύο επιπρόσθετους όρους: την αποκατάσταση του Μακάριου στην εξουσία και την απόσυρση των Ελλήνων αξιωματικών.⁵⁰

Πρώτιστος στόχος της Τουρκίας, όπως τον επεξήγησε ο Τούρκος πρωθυπουργός Μπουλέντ Ετζεβίτ στον Αμερικανό πρέσβη στην Άγκυρα, ήταν η αποκατάσταση της συνταγματικής τάξης στην Κύπρο. «Με αυτό εννοούσε την επιστροφή του Μακάριου στη θέση του αρχηγού της κυβέρνησης ή, εάν αυτό δεν ήταν εφικτό, να αναδειχθεί διάδοχός του μέσα από τις συνταγματικές διαδικασίες»,⁵¹ δηλαδή διαδοχή του από τον πρόεδρο της Βουλής Γλαύκο Κληρίδη, μέχρι να διεξαχθούν εκλογές. Οι άλλοι δύο στόχοι ήταν να εγκαταλείψουν το νησί οι Έλληνες αξιωματικοί της Εθνικής Φρουράς και να δημιουργηθεί ένας διάδρομος προς τη θάλασσα για την τουρκική

48. Το είπε ο Κίσιντζερ λίγες μέρες μετά, σε σύσκεψη με τους συνεργάτες του. FRUS, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973–1976, Doc. 119, Memorandum of Conversation, 23 July 1974, Records of Henry Kissinger.

49. Η «Προσωρινή Τουρκοκυπριακή Διοίκηση» ήταν μια διοικητική δομή που είχαν εγκαθιδρύσει οι Τουρκοκύπριοι στις 28.12.1967, μέσω της οποίας ασκούσαν εξουσία στους θύλακες.

50. FRUS, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973–1976, Doc. 119, Memorandum of Conversation, 23 July 1974, Records of Henry Kissinger.

51. FRUS, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973–1976, Doc. 90, Telegram from the Embassy in Turkey to the Department of State, Ankara, 17 July 1974.

κοινότητα. Ο Ετζεβίτ είπε στον Αμερικανό πρέσβη ότι το καθεστώς Σαμψών ήταν εντελώς απαράδεκτο για την Τουρκία και ότι σε περίπτωση που οι πιο πάνω στόχοι δεν υλοποιούνταν με διπλωματικά μέσα, θα επενέβαινε στρατιωτικά. Πρόσθεσε, ωστόσο, ότι εάν το νέο καθεστώς παρέμενε στην εξουσία, η Τουρκία θα μπορούσε να μην προχωρήσει σε στρατιωτική επέμβαση, εάν εξασφάλιζε τον διάδρομο προς τη θάλασσα ως εγγύηση για τους Τούρκους που ζούσαν στο νησί.⁵²

Ο Κίσιντζερ δεν ήταν σε θέση να κατανοήσει γιατί η Τουρκία ζήτησε την αποκατάσταση του Μακάριου στην εξουσία: «Δεν μπορώ να το πιστέψω αυτό. Δεν μπορώ να πιστέψω ότι θέλουν τον Μακάριο πίσω στην εξουσία. [...] Μου φαίνεται αδιανόητο ότι θα τον υποστηρίζουν»,⁵³ έλεγε στους συνεργάτες του στο Στέιτ Ντιπάρτμεντ. Αγνοώντας ότι η τουρκική υποστήριξη στον Μακάριο ήταν εκδούλευση προς τους Σοβιετικούς, ο Κίσιντζερ προσπάθησε να τους υποδείξει ότι βρίσκονταν σε λάθος δρόμο. Σε τηλεγράφημα που υπέγραφε ο αναπληρωτής υπουργός Εξωτερικών Ρόμπερτ Ίνγκερσολ προς την πρεσβεία των ΗΠΑ στην Άγκυρα, ανέφερε ότι η απαίτηση της Τουρκίας για ενίσχυση της στρατηγικής της θέσης στο νησί δεν θα είχε αξία από τη στιγμή που ο Μακάριος θα επέστρεφε υπό αυτές τις προϋποθέσεις. «Θα ήταν απρόθυμος να εμφανιστεί ως δορυφόρος της Τουρκίας και θα αναζητούσε υποστήριξη από έξω, πιθανότατα από τους κομμουνιστές, για να ισοσκελίσει την τουρκική θέση».⁵⁴ Γι' αυτό, ανέφερε το τηλεγράφημα, «θα πρέπει να προειδοποιήσουμε τους Τούρκους να πάρουν μια θέση με πιο μακροπρόθεσμη προοπτική και να αναγνωρίσουν πως η παρούσα στάση τους μπορεί να είναι πολύ επιβλαβής για τα συμφέροντά τους».⁵⁵

Για τον Κίσιντζερ ήταν πιο σοβαρό το πρόβλημα της αποκατάστασης του Μακάριου στην εξουσία απ' ό,τι η απόφαση της Τουρκίας να επέμβει στρατιωτικά στην Κύπρο. Έτσι, αποδέχθηκε την

52. Όπ. π.

53. FRUS, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973–1976, Doc. 86, Minutes of Meeting of the Washington Special Actions Group, Washington, 16 July 1974.

54. NARA, NPM, NSC, Country Files, Middle East, Cyprus, Policy Considerations in Cyprus Situation, State 156312, 18 July 1974.

55. Όπ. π.

τουρκική επέμβαση ως μια αναπόφευκτη εξέλιξη. Στον καθορισμό της στρατηγικής του προσμέτρησε και η εξάρτηση που είχε από την Τουρκία ο αμυντικός σχεδιασμός του ΝΑΤΟ στη Μέση Ανατολή. Ο Κίσιντζερ δεν είχε καμιά πρόθεση να επαναλάβει αυτό που είχε συμβεί το 1964 και το 1967, το οποίο είχε ενοχλήσει ιδιαίτερα την Άγκυρα, όταν η Αμερική την πίεσε να ματαιώσει τα σχέδιά της για εισβολή στην Κύπρο. Αυτή τη φορά ήταν εξαιρετικά προσεκτικός ώστε να μη δημιουργηθεί η εντύπωση στην Τουρκία ότι θα επαναλάμβανε το ίδιο. Στις οδηγίες του προς τις διπλωματικές αποστολές των ΗΠΑ για τον τρόπο διαχείρισης της κυπριακής κρίσης τόνισε την ανάγκη προσεκτικών χειρισμών «τουλάχιστον σε ό,τι αφορά τους Τούρκους, ώστε να μη βρεθούμε σε μια θέση που στο τέλος να πουν ότι τους βιάσαμε, όπως είπαν το '67».⁵⁶

Στην αποτίμηση της αμερικανικής πολιτικής απέναντι στην Κύπρο, την οποία έκανε ο Κίσιντζερ δύο εβδομάδες μετά την τουρκική εισβολή, προέβη σε σύγκριση της κρίσης του 1974 με τις κρίσεις του '64 και του '67: «Εκείνη την εποχή, η τεράστια αμερικανική πίεση μπόρεσε να λειτουργήσει, επειδή υπήρχε στην Κύπρο μια νόμιμη κυβέρνηση η οποία μπορούσε να απευθυνθεί στη διεθνή κοινότητα και υπήρχε μια κυβέρνηση στην Ελλάδα που είχε διεθνή αποδοχή». Το 1974 η κατάσταση ήταν διαφορετική, διότι «δόθηκε στους Τούρκους, εξαιτίας της ηλιθιότητας της ελληνικής χούντας, ένα θεόπεμπτο δώρο — δεν υπήρχε αναγνωρισμένη κυβέρνηση στην Κύπρο, άρα δεν επιτίθεντο εναντίον μιας νόμιμης κυβέρνησης, αλλά ενός ανθρώπου [του Σαμψών] ο οποίος θεωρείτο διεθνώς ένας επαγγελματίας κακοποιός — και στην Ελλάδα υπήρχε μια κυβέρνηση που ήταν ένα διεθνές απόβλητο και κανείς δεν θα μπορούσε να την υποστηρίξει».⁵⁷

Η πολιτική του Κίσιντζερ, όπως την ανέλυσε ενώπιον όλων των στελεχών του Στέιτ Ντιπάρτμεντ που είχαν ανάμειξη στην κυπριακή κρίση, είχε τρεις βασικούς άξονες:

56. GWU, DNSA, Kissinger Telephone Conversations, Secretary Kissinger, Robert McCloskey, Robert Ingersoll, Mr. Stabler, 19 July 1974, 11:50 am.
57. GWU, DNSA, Kissinger Transcripts, Cyprus Critique, Secretary's Conference Room, Monday, 5 August 1974.

1. Να προβάλει «το μέγιστο εμπόδιο στην τουρκική επέμβαση χωρίς να τηρήσει αντιτουρκική στάση».
2. Να παρεμποδίσει «στον μέγιστο δυνατό βαθμό τη σοβιετική επέμβαση».
3. Να παράσχει στις ΗΠΑ τη «μέγιστη ευελιξία» για να μπορέσουν να διαχειριστούν την κατάσταση ενόσω θα εξελισσόταν η κρίση.⁵⁸

Εν ολίγοις, οι ΗΠΑ θα διατύπωναν τη διαφωνία τους στην τουρκική εισβολή σε ήπιο τόνο και δεν θα ασκούσαν καμιά σοβαρή πίεση για να την παρεμποδίσουν. Ο Κίσιντζερ εκτιμούσε ότι η τουρκική επέμβαση θα εξισορροπούσε το ισοζύγιο δυνάμεων στην Κύπρο και ανέμενε ότι ακολούθως τα ενδιαφερόμενα μέρη θα επιζητούσαν τη βοήθεια των Ηνωμένων Πολιτειών, οι οποίες θα παρενέβαιναν ως ουδέτερος φίλος, για να λύσουν τις διαφορές μεταξύ δύο συμμάχων. Σ' αυτό το στάδιο θα πίεζαν για μια λύση με βάση τα νέα, επί του εδάφους δεδομένα.

Σε αυτόν τον σχεδιασμό δεν υπήρχε χώρος για τον Μακάριο, ο οποίος συνεργαζόταν ήδη με τη Σοβιετική Ένωση για τη διεθνοποίηση της κυπριακής κρίσης. Ο Κίσιντζερ προέκρινε τον συνταγματικό διάδοχο του Μακαρίου, τον πρόεδρο της Βουλής Γλαύκο Κληρίδη, ως τον ηγέτη που θα μπορούσε να εγγυηθεί τα δυτικά συμφέροντα στην Κύπρο. Πριν από το πραξικόπημα ο Κίσιντζερ δεν γνώριζε ποιος ήταν ο Κληρίδης. Τη λύση Κληρίδη πρώτος του την πρότεινε, στις 15 Ιουλίου 1974, ο Νίκος Δημητρίου, πρέσβης της Κύπρου στην Ουάσιγκτον. Ο Δημητρίου ζήτησε συνάντηση με τον Κίσιντζερ, για να του μεταφέρει, «ως πρέσβης της Κύπρου και φίλος των Ηνωμένων Πολιτειών» τις ανησυχίες του για τις δραματικές εξελίξεις.⁵⁹ Με την ανάθεση της προεδρίας από τον ελληνικό στρατό στον Νίκο Σαμψών, «έναν μανιακό ψυχοπαθή δολοφόνο», είπε ο Δημητρίου στον Κίσιντζερ, η κατάσταση στην Κύπρο είχε φτάσει σε πολύ ανησυχητικό σημείο. Ο Δημητρίου είπε στον Κίσιντζερ πως ανεξαρτήτως της τύχης του Μακαρίου, που μέχρι εκείνη τη στιγμή ήταν άγνωστη, είχε

58. Όπ. π.

59. NARA, AAD, Call by Cypriot Ambassador Dimitriou on Secretary Kissinger: Sisco's Talks with Waldheim and Sykes, 15 July 1974, 21:34, State 152535.

συνταγματικό διάδοχο, τον Κληρίδη, ο οποίος ήταν μετριοπαθής και είχε λαϊκή υποστήριξη, αντίθετα με τον εγκάθετο του ελληνικού στρατού, Νίκο Σαμψών.⁶⁰ Τη λύση Κληρίδη ως «την καλύτερη ελίδα για σταθεροποίηση της κατάστασης» εισηγήθηκε και ο πρέσβης των ΗΠΑ στη Λευκωσία Ρότζερ Ντέιβις, για τους ίδιους λόγους που είχε επικαλεστεί και ο Νίκος Δημητρίου.⁶¹

Διαφωνία Βρετανών – ΗΠΑ

Με τις προθέσεις του Κίσιντζερ διαφωνούσε η Βρετανία. Η βρετανική κυβέρνηση δεν είχε πρόβλημα με τον Κληρίδη, όμως πίστευε ότι τα συμφέροντα της Δύσης θα εξυπηρετούνταν μόνο με τη γρήγορη επαναφορά τού προ του πραξικοπήματος στάτους κβο. Συνεπώς, θα έπρεπε να ανακληθούν οι Έλληνες αξιωματικοί από την Κύπρο και να επανέλθει στην εξουσία ο Μακάριος. Η βρετανική θέση ήταν ταυτόσημη με εκείνη της Σοβιετικής Ένωσης, με τη διαφορά ότι το κίνητρο των Βρετανών ήταν η αναίρεση των επιχειρημάτων που θα επικαλείτο η Τουρκία για να επέμβει στρατιωτικά στην Κύπρο, ενώ των Σοβιετικών η ενίσχυσή τους. Η βρετανική διπλωματία γνώριζε το Κυπριακό πολύ καλύτερα απ' ό,τι ο Κίσιντζερ και ήταν σε θέση να προβλέψει τις περιπλοκές που θα είχε η τουρκική επέμβαση. Η Βρετανία είχε φυσική παρουσία στο νησί μέσω των βάσεων και παρά την αμφισβήτηση του καθεστώτος τους από το ΑΚΕΛ, θεωρούσε τη συνεργασία της με τον Μακάριο πολύ ικανοποιητική. Η επαναφορά τού προ του πραξικοπήματος στάτους κβο ήταν γι' αυτήν η πιο ασφαλής επιλογή.

Στις 16 Ιουλίου, αμέσως μετά την επιβεβαίωση της διάσωσης του Μακαρίου, ο υπουργός Εξωτερικών της Βρετανίας Τζέιμς Κάλαχαν επικοινωνήσε με τον Κίσιντζερ. Ο Κάλαχαν ενημέρωσε τον Κίσιντζερ ότι το Λονδίνο θα έκανε διάβημα προς την Αθήνα ζητώντας από την ελληνική κυβέρνηση να τερματίσει την επέμβαση στην Κύπρο και να αποσύρει τους Έλληνες αξιωματικούς, για να αποκλι-

60. Όπ. π.

61. NARA, AAD, Coup: Further Thoughts, 16 July 1974, 10:45, Nicosia 1371.

μακωθεί η ένταση. Η αντίδραση του Κίσιντζερ ήταν πως βιαζόταν πολύ, ενώ εξέφρασε ανησυχία για τις προθέσεις του Μακάριου. «Δεν θέλουμε να ηγηθεί ενός κινήματος από το εξωτερικό και να ζητήσει σοβιετική βοήθεια».⁶²

Μετά τη συνάντηση που είχε με τον Μακάριο στο Λονδίνο στις 17 Ιουλίου, ο Κάλαχαν επικοινωνήσε ξανά με τον Κίσιντζερ και του ζήτησε να ασκήσει την επιρροή του στην ελληνική κυβέρνηση για την απόσυρση μερικών, έστω, αξιωματικών. Μιλώντας εκ μέρους των εννέα της ΕΟΚ, ο Κάλαχαν είπε στον Αμερικανό υπουργό Εξωτερικών ότι «η ιδανική λύση θα ήταν η επιστροφή του Μακάριου». Ο Κίσιντζερ ήταν επιφυλακτικός και δεν έδωσε καταφατική απάντηση.⁶³

Ο Κίσιντζερ δεν συμφωνούσε με την άμεση απόσυρση των Ελλήνων αξιωματικών, έστω και αν είχαν την ευθύνη για το πραξικόπημα, επειδή μια τέτοια απόφαση θα ενίσχυε την Αριστερά. Επεξηγώντας την άποψή του στον Βρετανό πρέσβη στην Ουάσιγκτον Πίτερ Ραμσμπόθαμ —ο οποίος είχε υπηρετήσει και στην Κύπρο ως ύπατος αρμοστής από το 1969 έως το 1971— ο Κίσιντζερ του είπε πως όποιο ρόλο και αν είχαν διαδραματίσει οι Έλληνες αξιωματικοί, «τουλάχιστον είχαν ενεργήσει ως δύναμη ενάντια στην κομμουνιστική διείσδυση στην Κύπρο».⁶⁴ Σύμφωνα με τον Ραμσμπόθαμ, ο Κίσιντζερ ήταν καχύποπτος έναντι του Μακάριου και θεωρούσε πως «αν επέστρεφε στην εξουσία υπό αυτές τις συνθήκες, δεν θα δίσταζε να θεωρήσει τους Ρώσους σωτήρες του και να επιτρέψει σε ένα ήδη ισχυρό κομμουνιστικό κόμμα να κερδίσει επιπλέον δύναμη».⁶⁵

Συζητώντας με τον Ρίτσαρντ Νίξον το στάτους του Μακάριου, ο Κίσιντζερ είπε πως «αν επιστρέψει πίσω με αυτόν τον τρόπο, θα πρέπει να εκδιώξει τους Έλληνες αξιωματικούς από το νησί, και στη συ-

62. GWU, DNSA, Kissinger Telephone Conversations, Foreign Secretary Callaghan/Secretary Kissinger, 16 July 1974.

63. GWU, DNSA, Kissinger Telephone Conversations, Foreign Secretary Callaghan/Secretary Kissinger, 17 July 1974, 2:50 pm.

64. FCO, Documents on British Policy Overseas, Series III – Volume V: The Southern Flank in Crisis, 1973–1976, Document 26, p. 91, Sir P. Ramsbotham (Washington) to Mr. Callaghan, Reports Dr. Kissinger's Reservations Regarding Support for Archbishop Makarios, Washington 2414, 17 July 1974, 11:50 pm.

65. Όπ. π.

νέχεια οι κομμουνιστές θα καταστούν κυρίαρχη δύναμη». ⁶⁶ Ο Κίσιντζερ είπε ότι για να εξισορροπήσει με τους Τούρκους, ο Μακάριος θα κατέληγε να στηριχτεί στο ανατολικό μπλοκ. Ως εκ τούτου, «το πραξικόπημα θα αλλάξει την ισορροπία προς τα αριστερά» και αυτό ήταν που ήθελε να αποφύγει. Ο Νίξον αποδέχθηκε την ανάλυση του Κίσιντζερ και σχολίασε πως αν ο Μακάριος επέστρεφε, θα ήταν μια «πολύ κακή» εξέλιξη. ⁶⁷

Ο Κίσιντζερ είχε δώσει οδηγίες στον εκπρόσωπο τύπου του Στέιτ Ντιπάρτμεντ Ρόμπερτ Άντερσον να αποφύγει δηλώσεις που θα δέσμευαν την αμερικανική κυβέρνηση στο ζήτημα της αναγνώρισης ή μη του Μακάριου ως νόμιμου προέδρου της Κύπρου. Στις αλληπάλληλες ερωτήσεις των δημοσιογράφων ποιον αναγνώριζαν οι ΗΠΑ, τον Μακάριο ή τον Σαμψών, ο Άντερσον απαντούσε με το στερεότυπο «η κατάσταση είναι ρευστή και δεν εγείρεται ζήτημα αναγνώρισης». ⁶⁸

Η άρνηση των ΗΠΑ να τοποθετηθούν με ευθύτητα στο ζήτημα αναγνώρισης ή μη του Μακάριου και στη σχέση της αμερικανικής κυβέρνησης με το νέο καθεστώς στην Κύπρο, ερμηνεύτηκε από τον αμερικανικό τύπο ως έμμεση στήριξη στο καθεστώς Σαμψών. Η πραγματικότητα ήταν πως ο Κίσιντζερ έδειχνε ανοχή στο πραξικόπημα μέχρι να σταθεροποιηθεί η κατάσταση, για να μπορεί να ελέγξει το ισοζύγιο δυνάμεων, όμως δεν υπήρχε καμία περίπτωση να γίνει αποδεκτός ο Σαμψών. Όταν έγινε γνωστό ότι ο Σαμψών είχε ορκιστεί πρόεδρος της πραξικοπηματικής κυβέρνησης, ο Κίσιντζερ ζήτησε να μάθει ποιος ήταν. Ο υπεύθυνος του Γραφείου Κύπρου Τομ Μπόγιατ, ο οποίος είχε υπηρετήσει στη Λευκωσία και τον γνώριζε προσωπικά, είπε: «Είναι ένας δολοφόνος. Έχει ήδη δώδεκα χαρακιές στο όπλο του». ⁶⁹ Εννοώντας προφανώς ότι αντιστοιχούσαν σε ισάριθμους φόνους. Το Στέιτ Ντιπάρτμεντ σε έκθεσή του χαρακτήριζε τον Σαμψών «παράλογο, ψυχοπαθή και επικίνδυνο καιροσκοπό [...] τον

66. GWU, DNSA, Kissinger Telephone Conversations, President Nixon/Secretary Kissinger, 17 July 1974, 4:30 pm.

67. Όπ. π.

68. NARA, NPM, NSC, Country Files, Middle East, Cyprus, Department Press Briefing – Cyprus, State 154133, 17 July 1974.

69. FRUS, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973–1976, Doc. 86, Minutes of Meeting of the Washington Special Actions Group, Washington, 15 July 1974.

Ο πρόεδρος της πραξικοπηματικής κυβέρνησης Νίκος Σαμψών προσέρχεται σε συνέντευξη τύπου στη Λευκωσία, στις 18 Ιουλίου 1974.

οποίο οι Τουρκοκύπριοι αποκαλούσαν “χασάπη της Ομορφίτας”». ⁷⁰ Ο Κίσιντζερ υιοθέτησε τις αντιρρήσεις για τον Σαμψών και διαβεβαίωνε συνεχώς τους συνεργάτες του ότι δεν υπήρχε καμία πιθανότητα υποστήριξής του από τις ΗΠΑ. «Ο Σαμψών δεν θα είναι ο πρόεδρος όταν όλα αυτά περάσουν. Το μόνο που θέλουμε να κάνουμε είναι να βαδίσουμε προσεκτικά και να μη δημιουργήσουμε το απόλυτο χάος προτού δούμε τι θα προκύψει».⁷¹

70. NARA, RG59, Records of the Executive Secretariat – Briefing Books, 1958–76, Lot 75D146, Cyprus. Analysis and Alternative Strategies, Department of State, Briefing Memorandum, Cyprus Task Force to Sisco, Cyprus, 17 July 1974.

71. GWU, DNSA, Kissinger Telephone Conversations, Cy Vance/Kissinger, 18 July 1974, 11:45 am.

Την ίδια τακτική ακολουθούσε ο Κίσιντζερ και για το μέλλον της ελληνικής χούντας. Δεν ήθελε να προκαλέσει την πτώση της χωρίς να είναι σε θέση να ελέγξει το τι θα ακολουθούσε. Σύμφωνα με τον Βρετανό πρέσβη Ραμσμπόθαμ, με τον οποίο συζήτησε το θέμα, ο Κίσιντζερ είπε ότι «θα ήταν ευχαριστημένος να δει την ελληνική κυβέρνηση να υπονομεύεται, και ίσως να καταρρέει, μέσα από τα δικά της λάθη».⁷² Δίνοντας οδηγίες στα αρμόδια στελέχη του Στέιτ Ντιπάρτμεντ για το πώς θα χειρίζονταν τις εξελίξεις στις επαφές τους με τρίτες χώρες, ο Κίσιντζερ είπε ότι δεν ήταν αυτοσκοπός η αποκατάσταση του Μακάριου και ότι η υπονόμευση της χουντικής κυβέρνησης της Ελλάδας εμπεριείχε κινδύνους. «Πρέπει να προσδιορίσουμε τι θα κερδίσουμε από την υποστήριξη του Μακάριου, εκτός από την ψυχική ικανοποίηση και το ότι θα ικανοποιήσουμε τη *New York Times*».⁷³ Ο Κίσιντζερ είπε ακόμα ότι η ανατροπή της ελληνικής κυβέρνησης με σκοπό την επιστροφή του Μακάριου θα είχε ένα μεγάλο τίμημα. «Όποια και αν είναι η άποψή μας για την ελληνική κυβέρνηση, το να εξωθήσουμε την παρούσα κατάσταση σε μια κρίση που θα έχει ως αποτέλεσμα την ανατροπή της, θα ανοίξει τον δρόμο για σοβιετική επέμβαση, θα επιβάλει την τουρκική επέμβαση και θα είναι η απαρχή μιας πορείας που δεν θα μπορεί να συγκρατηθεί».⁷⁴

Η Τουρκία προετοιμάζει την εισβολή

Η Τουρκία, αφού πήρε την απόφαση να επέμβει στην Κύπρο επικαλούμενη το Άρθρο 4 της Συνθήκης Εγγυήσεως, άρχισε διαδικασία διαβούλευσης με τη Βρετανία, ενώ απέφυγε κάθε επαφή με την Ελλάδα, με τη δικαιολογία ότι είχε ήδη παραβιάσει τις Συνθήκες. Στις

72. FCO, Documents on British Policy Overseas, Series III, Volume V, The Southern Flank in Crisis, 1973–1976, Document 26, p. 93, Sir P. Ramsbotham (Washington) to Mr. Callaghan, Reports Dr. Kissinger's Reservations Regarding Support for Archbishop Makarios, Washington 2414, 17 July 1974, 11:50 pm.

73. FRUS, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973–1976, Doc. 95, Memorandum of Conversation, Washington, 18 July 1974, Cyprus Crisis.

74. Όπ. π.

17 Ιουλίου, τουρκική αντιπροσωπεία υπό τον πρωθυπουργό Μπουλέντ Ετζεβίτ επισκέφθηκε το Λονδίνο για διαβουλεύσεις με τη βρετανική κυβέρνηση. Στις συνομιλίες με τον πρωθυπουργό Χάρολντ Ουίλσον και τον υπουργό Εξωτερικών Τζέιμς Κάλαχαν, ο Ετζεβίτ ανακοίνωσε την τουρκική πρόθεση για στρατιωτική επέμβαση στην Κύπρο, λέγοντας πως αν επιτρεπόταν στο νέο καθεστώς να διατηρηθεί στην εξουσία, αυτό δεν θα ήταν τίποτε άλλο από μια προέκταση του ελληνικού καθεστώτος, και ότι και οι δύο κοινότητες της Κύπρου θα υπέφεραν.

Ο Ετζεβίτ πρότεινε όπως η Βρετανία και η Τουρκία, από κοινού ή χωριστά, δηλώσουν ότι δεν αναγνώριζαν το νέο καθεστώς και ότι έπρεπε «να αποκατασταθεί η προηγούμενη διοίκηση».⁷⁵ Διευκρίνισε πως αν ο Μακάριος δεν μπορούσε να επιστρέψει στην Κύπρο, τότε θα έπρεπε να ισχύσουν οι συνταγματικές διατάξεις, δηλαδή να διεξαχθούν εκλογές. Εισηγήθηκε επίσης όπως η Βρετανία και η Τουρκία, ως εγγυήτριες δυνάμεις, καθώς και οι ΗΠΑ, επιπλήξουν την Ελλάδα για την παραβίαση της ανεξαρτησίας της Κύπρου και ζητήσουν την απόσυρση των ελληνικών στρατευμάτων υπό την εποπτεία των Ηνωμένων Εθνών.

Ο Ετζεβίτ είπε πως «μια πιο αποτελεσματική τουρκική παρουσία στο νησί ήταν απαραίτητη» και ότι η Τουρκία επιθυμούσε να δράσει σε συνεργασία με τη Βρετανία προκειμένου να προστατεύσει και τις δύο κοινότητες. Ο Τούρκος πρωθυπουργός ζήτησε «να επιτραπεί στην Τουρκία να στείλει τις δυνάμεις της στην Κύπρο μέσω των βρετανικών βάσεων» και είπε πως υπήρχε μια ιστορική συγκυρία για τη Βρετανία, για να χρησιμοποιήσει τις βάσεις για την εξασφάλιση της ανεξαρτησίας της Κύπρου. «Όλοι, συμπεριλαμβανομένων των Ηνωμένων Πολιτειών και της Σοβιετικής Ένωσης, θα επικροτούσαν μια τέτοια ενέργεια, η οποία θα δικαιολογούσε τη βρετανική στρατιωτική παρουσία στην Κύπρο». Μια τέτοια δράση, είπε ο Ετζεβίτ, σε συνδυασμό με μια κοινή δήλωση περί των βρετανικών και τουρκι-

75. The National Archives, UK, FCO 9/1892, "Military Coup in Cyprus (Wednesday 17 July)", Record of Conversation Between the Prime Minister, the Foreign and Commonwealth Secretary, and the Defence Secretary, and the Prime Minister, the Acting Foreign Minister, and Minister of the Interior After Dinner at No. 10 Downing Street, 17 July 1974.

κών στόχων, «θα ήταν μια ανακούφιση για το σύνολο του πληθυσμού της Κύπρου, αλλά και της Ελλάδας, και θα διευκόλυνε την αποκατάσταση της δημοκρατίας στη χώρα». Στην περίπτωση που το τουρκικό αίτημα δεν γινόταν αποδεκτό, «η ελάχιστη τουρκική απαίτηση, ανεξαρτήτως του καθεστώτος της Κύπρου — ανεξαρτησία ή “όποια άλλη διευθέτηση” — θα ήταν η εξασφάλιση πρόσβασης στην ακτογραμμή κοντά στην Τουρκία, η οποία θα επέτρεπε στην κυβέρνηση του να προστατεύσει τους Τούρκους από το να πεθάνουν από την πείνα, όπως είχε γίνει στο παρελθόν».⁷⁶

Συνοψίζοντας ο Ετζεβίτ είπε ότι έβλεπε μια πραγματική ευκαιρία για την επίτευξη συνεργασίας μεταξύ των δύο κοινοτήτων στο νησί. Σύμφωνα με το πρακτικό της συνάντησης, «ήταν περίεργο το γεγονός ότι η Τουρκία ήταν “έτοιμη να κλάψει” για την ανατροπή του προέδρου Μακαρίου, όμως ο ίδιος [ο Ετζεβίτ] έβλεπε την ευκαιρία για τη δημιουργία εθνικής ταυτότητας στο νησί, και χωρίς αυτή την αίσθηση εθνικής ταυτότητας, ανεξάρτητο κράτος δεν μπορούσε να θεωρηθεί ότι υπάρχει». Έβλεπε επίσης τις εξελίξεις «ως μια ευκαιρία για διάλογο με τον Μακάριο, μια ιστορική ευκαιρία για μια ειρηνική λύση και ένα καλό μέλλον για το νησί».⁷⁷

Ο Βρετανός πρωθυπουργός συμφώνησε με την τουρκική άποψη περί επέμβασης της Ελλάδας στο νησί και με το αίτημα για αποχώρηση των Ελλήνων αξιωματικών από την Κύπρο. Η Βρετανία δεν είχε ένσταση ούτε στη μη αναγνώριση του καθεστώτος Σαμψών και συμφωνούσε με την αποκατάσταση του Μακαρίου στην εξουσία. «Θα προτιμούσαμε να τον δούμε σύντομα πίσω στη Λευκωσία παρά να καταφύγουμε στην εναλλακτική συνταγματική λύση», είπε ο Ουίλσον. Απέρριψε ωστόσο την πρόταση του Ετζεβίτ για μεταφορά τουρκικών στρατευμάτων στην Κύπρο μέσω των βάσεων. «Οι βρετανικές βάσεις ιδρύθηκαν για τις ανάγκες των βρετανικών δυνάμεων και μόνο», είπε, και ο Κάλαχαν πρόσθεσε ότι «δεν νόμιζε ότι θα μπορούσαν να εισέλθουν τουρκικά στρατεύματα από τις κυρίαρχες βρετανικές βάσεις».⁷⁸

76. Όπ. π.

77. Όπ. π.

78. Όπ. π.

Οι Βρετανοί βολιδοσκόπησαν την τουρκική αντιπροσωπεία για την πιθανότητα να καλέσουν την Ελλάδα και την Τουρκία σε συνάντηση αντιπροσωπειών των τριών εγγυητριών δυνάμεων στο Λονδίνο, για συζήτηση της κρίσης. Ο Ετζεβίτ απέρριψε διάλογο με την Ελλάδα και «επανάλαβε τη σημασία της διασφάλισης της ισορροπίας δυνάμεων στο νησί διά της επέμβασης τουρκικών στρατευμάτων». ⁷⁹

Στο Λονδίνο έφτασε στις 18 Ιουλίου και ο υφυπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ Τζόζεφ Σίσκο ως απεσταλμένος του Κίσιντζερ, με αποστολή να βρει κοινή συνισταμένη στην πολιτική των ΗΠΑ και της Βρετανίας. Ο Σίσκο συζήτησε την κυπριακή κρίση με τον Κάλαχαν, ο οποίος επέμενε στην αποκατάσταση της συνταγματικής τάξης στην Κύπρο. Ο Κάλαχαν είπε στον Αμερικανό απεσταλμένο ότι ήταν ζωτικής σημασίας να υπάρξει πολύ έντονη αμερικανική πίεση προς την ελληνική κυβέρνηση. «Οι Έλληνες αξιωματικοί της Εθνικής Φρουράς πρέπει να φύγουν, διαφορετικά θα υπάρξει τουρκική απόβαση, με πιθανό επακόλουθο τη σύγκρουση», είπε ο Κάλαχαν, προβλέποντας ότι οι Έλληνες πιθανό να έμπαιναν σε πόλεμο, παρόλο που «οι Τούρκοι χωρίς αμφιβολία θα τους νικούσαν και θα υπήρχαν ευρύτερες επιπτώσεις». ⁸⁰ Ο Σίσκο εξήγησε στον Κάλαχαν την αμερικανική θέση ότι η απόσυρση των αξιωματικών από μόνη της θα μπορούσε να αλλάξει ολόκληρη την ισορροπία δυνάμεων στην Κύπρο, εξέλιξη που δεν ευνοούσαν. ⁸¹

Την ίδια μέρα, ο Σίσκο είχε στο Λονδίνο δύο συναντήσεις με τον Ετζεβίτ. Ο Τούρκος πρωθυπουργός εξέφρασε την αποφασιστικότητα της Τουρκίας να επέμβει στρατιωτικά στην Κύπρο, εκτός αν ικανοποιούνταν οι τουρκικοί όροι. Ο Σίσκο ζήτησε από τον Ετζεβίτ να του δώσει εγγράφως τους όρους που έθετε η Τουρκία προς την Ελλάδα προκειμένου να ματαιώσει τα επεμβατικά της σχέδια. Ο Ετζεβίτ υπαγόρευσε μία προς μία τις προτάσεις του: «Η ασφάλεια της τουρκοκυπριακής κοινότητας απαιτεί την παρουσία τουρκικών

79. Όπ. π.

80. FCO, Documents on British Policy Overseas, Series III, Volume V, The Southern Flank in Crisis, 1973–1976, Document 27, p. 93, Minute to Mr. Goodison Records Mr. Callaghan's Appeal to Mr. Sisco for US Pressure on Greece, 18 July 1974.

81. Όπ. π.

δυνάμεων στο νησί και αυτό πρέπει να γίνει αποδεκτό. Οι δύο κοινότητες πρέπει να έχουν ίσα δικαιώματα, οι Τουρκοκύπριοι πρέπει να έχουν έξοδο προς τη θάλασσα και πρέπει να υπάρχει αυστηρός έλεγχος της μετανάστευσης».⁸² Ο Σίσκο αναχώρησε για την Αθήνα, για να μεταφέρει τους τουρκικούς όρους στην ελληνική κυβέρνηση. Συμφώνησε με τον Ετζεβίτ να συναντηθούν ξανά στην Άγκυρα το απόγευμα της επομένης, 19ης Ιουλίου, για να συνεχίσουν τις διαβουλεύσεις υπό το φως των ελληνικών αντιδράσεων.

Ο Ετζεβίτ επέστρεψε στην Άγκυρα τα χαράματα της 19ης Ιουλίου, πήγε κατευθείαν στο Γενικό Επιτελείο και ενημερώθηκε για τις προετοιμασίες της εισβολής στην Κύπρο.⁸³ Τα πάντα ήταν έτοιμα για τη στρατιωτική επιχείρηση, που έφερε την κωδική ονομασία «Αττίλας». Τα στρατεύματα ήταν επιβιβασμένα στα πλοία και περίμεναν διαταγή για να αποπλεύσουν. Η απόβαση ήταν προγραμματισμένο να αρχίσει με το πρώτο φως της επομένης, 20ής Ιουλίου 1974.

Ο στόλος απέπλευσε από το λιμάνι της Μερσίνας στις 9:30 το πρωί της 19ης Ιουλίου. Στις 10:00 ο Ετζεβίτ συγκάλεσε το Υπουργικό Συμβούλιο και το ενημέρωσε για τις συνομιλίες που είχε στο Λονδίνο και τους όρους που έθεσε στην Ελλάδα μέσω του Σίσκο. Γύρω στο μεσημέρι απέστειλε στον Σίσκο τηλεγράφημα μέσω της τουρκικής πρεσβείας στην Αθήνα, πληροφορώντας τον πως οι όροι του προς την Ελλάδα είχαν εγκριθεί από το Υπουργικό Συμβούλιο. Στη συνέχεια, τον καλούσε να μεταβεί στην Άγκυρα το απόγευμα ή το αργότερο νωρίς το βράδυ της ίδιας μέρας, για συνομιλίες. Ο Σίσκο του απάντησε ότι συνέχιζε τις συζητήσεις του στην Αθήνα και πως θα έφτανε στην Άγκυρα το συντομότερο δυνατό, το ίδιο βράδυ.⁸⁴

Ο Σίσκο, ύστερα από πολλές ώρες αναμονής, πήρε ραντεβού για να συναντήσει στις 5:00 το απόγευμα της 19ης Ιουλίου τον Έλληνα πρωθυπουργό Αδαμάντιο Ανδρουτσόπουλο και τον αναπληρωτή υπουργό Εξωτερικών Κωνσταντίνο Κυπραίό. Στη συνάντηση παρέ-

82. Μεχμέτ Αλή Μπιράντ, *Απόφαση – Απόβαση*, σ. 79.

83. Όπ. π., σ. 93.

84. NARA, NPM, NSC, Country Files, Middle East, Cyprus, Message from Turkish Prime Minister, Athens 4633, 19 July 1974.

στησαν — απροειδοποίητα και προς έκπληξη του Σίσκο — ο αρχηγός της χούντας Δημήτριος Ιωαννίδης και ο αρχηγός των Ενόπλων Δυνάμεων Γρηγόριος Μπονάνος.

Ο Αμερικανός απεσταλμένος περιέγραψε την κατάσταση ως τραγική και προέτρεψε την Αθήνα να κάνει κάποια κίνηση για εκτόνωση της κρίσης. «Εάν δεν κάνετε κάτι θα έχουμε πόλεμο και τον πόλεμο αυτό θα τον χάσετε», είπε, και ζήτησε από τους συνομιλητές του να του δώσουν κάποιες ενδείξεις συμβιβασμού, για να τις μεταφέρει στην Άγκυρα. Τότε, σύμφωνα με τον Τομ Μπόγιατ, υπεύθυνο του Γραφείου Κύπρου στο αμερικανικό Υπουργείο Εξωτερικών, ο οποίος ήταν παρών στη συνάντηση, ο Ιωαννίδης επιχείρησε μια συναισθηματικά φορτισμένη, πλην όμως ακατανόητη αναφορά στη βυζαντινή ιστορία, στον αγώνα κατά των Οθωμανών Τούρκων και στην άλωση της Κωνσταντινούπολης. «Είχαμε πραγματικά βρει τον μπελά μας, διότι αυτός ο άνθρωπος είχε αποσυνδεθεί από τον υπόλοιπο κόσμο και είχε όλη την εξουσία στα χέρια του. Δεν μας έδωσε τίποτα».⁸⁵

Παρόλα αυτά, σε τηλεγράφημά του προς τον Κίσιντζερ για τα αποτελέσματα των συνομιλιών του στην Αθήνα, ο Σίσκο έγραψε ότι «οι Έλληνες άρχισαν να κατανοούν πόσο σοβαρή είναι η κατάσταση και πόσο εξίσου σοβαρό θα ήταν αν πήγαινα στην Άγκυρα με άδεια χέρια».⁸⁶ Το καθεστώς εξουσιοδότησε τον Σίσκο να μεταφέρει στην Άγκυρα τις εξής προτάσεις:

1. Η Ελλάδα αποδεχόταν να στείλει αντιπροσωπεία στο Λονδίνο για διαβουλεύσεις με τη βρετανική κυβέρνηση.
2. Συμφωνούσε να ασκήσει την επιρροή της στην κυπριακή κυβέρνηση για τη λήψη πρακτικών μέτρων προς ενίσχυση του ρόλου των Ηνωμένων Εθνών, με στόχο τον αποτελεσματικό έλεγχο των λιμανιών και των αεροδρομίων, και τη διασφάλιση της κανονικής εναλλαγής των αποσπασμάτων της ΕΛΔΥΚ και της ΤΟΥΡΔΥΚ, που ήταν προγραμματισμένο να γίνει εκείνες τις μέρες.

85. ADST, Frontline Diplomacy, The US Foreign Affairs, Oral History Collection, "Advocacy and Dissent within the System", Ambassador Boyatt's Presentation at FSI Sept. 30, 1992, Cyprus: Country Reader.

86. FRUS, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973–1976, Doc. 99, Cyprus-Discussion with GOG Leaders, Athens 4658, 19 July 1974.

«Αυτό που εξασφάλισα δεν είναι αρκετό, αλλά τουλάχιστον έχω κάτι στο χέρι», έγραψε ο Σίσκο στον Κίσιντζερ. «Δεν είχα οποι-αδήποτε πρόοδο στο θέμα που ενδιέφερε περισσότερο τους Τούρκους. Συγκεκριμένα, δεν είναι πρόθυμοι να δώσουν στην τουρκική κοινότητα πρόσβαση στη θάλασσα και κάποιο λιμάνι ή λιμάνια, υπό την επιτήρηση των Ηνωμένων Εθνών».⁸⁷

Ο Σίσκο εισηγήθηκε στον Κίσιντζερ να προτείνει στον Ετζεβίτ τη λύση Κληρίδη και ζήτησε την έγκρισή του να γυρίσει στην Ουάσιγκτον για να τη συζητήσει με την κυβέρνηση των ΗΠΑ, υπό την προ-ϋπόθεση ότι η Τουρκία δεν θα αναλάμβανε στρατιωτική δράση πριν ολοκληρώσει τις διαβουλεύσεις.⁸⁸ Ο Σίσκο έβλεπε τον χειρισμό αυτό ως μια διαδικασία που θα ανέστελλε τα σχέδια της Τουρκίας να εισβάλει στην Κύπρο. «Έχω την αίσθηση ότι ανεξαρτήτως του τι θα συμβεί σε αυτή την περίπτωση, οι Τούρκοι τη βλέπουν ως μια ιδανική στιγμή για να επιτύχουν με στρατιωτική επέμβαση έναν μακροχρόνιο τους στόχο, δηλαδή τη διπλή ένωση», έγραψε στον Κίσιντζερ.⁸⁹

Η εισήγηση του Σίσκο ήταν εντελώς εκτός της στρατηγικής του Κίσιντζερ να μην πιέσει την Τουρκία μέχρι να εξισορροπηθεί το ισο-ζύγιο δυνάμεων στην Κύπρο και να δημιουργηθούν οι συνθήκες για διαμεσολάβηση των ΗΠΑ. Ο Κίσιντζερ την απέρριψε ολοκληρω-τικά: «Πρέπει να παραμείνουμε όσο ευέλικτοι γίνεται και να μην προχωρήσουμε με την πρόταση Κληρίδη, μέχρι να κάνουμε τα εν-διαφερόμενα μέρη να αναγνωρίσουν από μόνα τους ότι μια συμβι-βαστική λύση εξυπηρετεί τα δικά τους συμφέροντα».⁹⁰ Ο Κίσιντζερ έδωσε οδηγία στον Σίσκο να μη ζητήσει καν από τον Ετζεβίτ πί-στωση χρόνου για να μεταφέρει την εισήγησή του στην Ουάσι-γκτον: «Ο υπουργός Εξωτερικών δεν επιθυμεί να δεσμευτείς με οποιοδήποτε τρόπο ότι θα επιστρέψεις στην Ουάσιγκτον αυτή τη στιγμή». Οι οδηγίες του Κίσιντζερ ήταν να μην αισθανθεί η Τουρκία

87. Όπ. π.

88. NARA, NPM, NSC, Country Files, Middle East, Cyprus, "Suggested strategy on Cyprus", Athens 4624, 19 July 1974.

89. FRUS, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973–1976, Doc. 99, Cyprus-Discussion with GOG Leaders, Athens 4658, 19 July 1974.

90. NARA, NPM, NSC, Country Files, Middle East, Cyprus, "Your conversation with Ecevit in Ankara", Department of State 157127, 19 July 1974.

Τεθωρακισμένο της Εθνικής Φρουράς έξω από τον αστυνομικό σταθμό Λυκαβηττού στη Λευκωσία, στις 15 Ιουλίου 1974.

καμιά πίεση από τις ΗΠΑ. «Ο υπουργός Εξωτερικών θέλει στην προσέγγισή σου προς τον Ετζεβίτ να επιδείξεις συμπάθεια και κατανόηση στις τουρκικές ανησυχίες, και να αποφευχθεί η δημιουργία οποιουδήποτε αισθήματος απογοήτευσης στην Τουρκία. Πρέπει να τους κάνουμε να αισθανθούν ότι διαβουλευόμαστε μαζί τους ως φίλοι και σύμμαχοι».⁹¹

Η κυπριακή κρίση στο Συμβούλιο Ασφαλείας

Τη στιγμή που οι εξελίξεις είχαν δρομολογηθεί και η τουρκική επέμβαση στην Κύπρο ήταν μη αναστρέψιμη, συνήλθε, στις 18 Ιουλίου, σε κλειστή σύνοδο, το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ και αποφάσισε ότι ο Μακάριος θα προσφωνούσε το σώμα στις 19 Ιουλίου, ως πρόεδρος της Κύπρου, αλλά μόνο για τη συγκεκριμένη σύνοδο.⁹² Ομάδα πέντε μη μόνιμων μελών του Συμβουλίου Ασφαλείας, η Αυστρία, η Αυστραλία, το Καμερούν, η Ινδονησία και το Περού, που είχε και την προεδρία για τον μήνα Ιούλιο, κυκλοφόρησαν στις 18 Ιουλίου ένα προσχέδιο ψηφίσματος. Στο διατακτικό του μέρος το προσχέδιο ανέφερε ότι το Συμβούλιο Ασφαλείας:

- «1. Καλεί όλα τα κράτη να σεβαστούν την κυριαρχία, ανεξαρτησία και εδαφική ακεραιότητα της Κύπρου.
2. Ζητεί από όλα τα κράτη να επιδείξουν τη μέγιστη δυνατή αυτοσυγκράτηση και να απέχουν από κάθε ενέργεια που θα μπορούσε να επιδεινώσει περαιτέρω την κατάσταση.
3. Ζητεί την άμεση αποχώρηση όλου του ξένου στρατιωτικού προσωπικού που υπηρετεί αυτή τη στιγμή στην Εθνική Φρουρά της Κύπρου.
4. Ζητεί από τον Γενικό Γραμματέα να τηρεί ενήμερο το Συμβούλιο Ασφαλείας για τις εξελίξεις».⁹³

91. Όπ. π.

92. NARA, AAD, UN Secretary-General Waldheim Meeting with Archbishop Makarios — 18 July 1974, USUN 2485, 19 July 1974.

93. NARA, AAD, Cyprus in SC: Five Power Draft Resolution, 1974 USUN 2468, 03:10, 18 July 1974.

Το προσχέδιο δεν ικανοποιούσε τον βασικό στόχο της Σοβιετικής Ένωσης, που ήταν η ρητή καταδίκη της Ελλάδας και η αναγνώριση του Μακάριου ως του νόμιμου προέδρου της Κύπρου. Η ΕΣΣΔ κατέθεσε τροποποιήσεις και πρότεινε την προσθήκη μίας ακόμη παραγράφου, σύμφωνα με την οποία το Συμβούλιο Ασφαλείας «απαιτεί τον άμεσο τερματισμό της ελληνικής στρατιωτικής επέμβασης κατά της Κυπριακής Δημοκρατίας».⁹⁴ Πρότεινε επίσης την τροποποίηση της παραγράφου που αναφερόταν στην αποχώρηση του ξένου στρατιωτικού προσωπικού, ως εξής: «Ζητεί την άμεση αποχώρηση όλου του ξένου στρατιωτικού προσωπικού από την Κύπρο, σύμφωνα με το αίτημα του Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας Αρχιεπισκόπου Μακαρίου».⁹⁵

Η σοβιετική κυβέρνηση εξέδωσε ανακοίνωση για την κατάσταση στην Κύπρο, την οποία κυκλοφόρησε και ως επίσημο έγγραφο των Ηνωμένων Εθνών. Η ΕΣΣΔ υποστήριξε ότι το πραξικόπημα είχε σχεδιαστεί από «κύκλους του ΝΑΤΟ» που δεν μπορούσαν να ανεχθούν την ύπαρξη της ανεξάρτητης Κυπριακής Δημοκρατίας, η οποία ασκούσε αδέσμευτη εξωτερική πολιτική. Συμπέρανε δε, ότι αυτός ήταν ο λόγος που χώρες του ΝΑΤΟ είχαν εμποδίσει στο Συμβούλιο Ασφαλείας την υιοθέτηση αποτελεσματικών μέτρων για να σταματήσει η ξένη επέμβαση και να υποστηριχθεί η νόμιμη κυβέρνηση της Κύπρου.⁹⁶ Η ΕΣΣΔ είχε κάνει επίσης απευθείας διάβημα προς τις ΗΠΑ, ζητώντας από την αμερικανική κυβέρνηση να αναθεωρήσει τη στάση της και να εξετάσει τη λήψη πολιτικών μέτρων για να σταματήσει την ελληνική επέμβαση και να «υποστηρίξει τη νόμιμη κυβέρνηση της Κύπρου με επικεφαλής τον Μακάριο».⁹⁷

Ο Κίσιντζερ αρνείτο να συμπορευτεί με τη Μόσχα στη διεθνοποίηση του προβλήματος, για να μη δημιουργηθεί νομικό υπόβαθρο

94. NARA, AAD, Cyprus in SC: Soviet Draft Resolution, 18 July 1974, 19:11, USUN 2474.

95. Ό.π.

96. The National Archives, UK, FCO 9/1893, "Military Coup in Cyprus (Thursday 18 July)", Statement by the USSR Government, S/11340, 18 July 1974, p. 2.

97. GWU, DNSA, Kissinger Telephone Conversations, Ambassador Dobrynin/Secretary Kissinger, 17 July 1974, 6:50 pm.

για σοβιετική επέμβαση στην Κύπρο. Η θέση του ήταν πως αν οι Ηνωμένες Πολιτείες αναγνώριζαν δημοσίως το πραξικόπημα ως ζήτημα επίθεσης μιας χώρας εναντίον μίας άλλης, τότε «θα δημιουργούσαν μια εκ πρώτης όψεως περίπτωση για δράση του Συμβουλίου Ασφαλείας».⁹⁸

Την αποκατάσταση του Μακάριου στην εξουσία εξακολουθούσε να υποστηρίζει και η Βρετανία, ως τον μόνο τρόπο για ματαίωση της τουρκικής επέμβασης. Βολιδοσκόπησε λοιπόν τις ΗΠΑ για ένα δικό της προσχέδιο ψηφίσματος, το οποίο θα ικανοποιούσε τα δύο αιτήματα του Μακάριου, για αναγνώρισή του ως προέδρου της Κύπρου και για αποχώρηση των Ελλήνων αξιωματικών. Στο περιγραφικό μέρος του βρετανικού προσχεδίου γινόταν έμμεση αναφορά στον Μακάριο ως τον νόμιμο πρόεδρο της Κύπρου, ενώ στο διατακτικό υπήρχε σαφής αναφορά στο ζήτημα των Ελλήνων αξιωματικών: Το Συμβούλιο Ασφαλείας «καλεί την ελληνική κυβέρνηση να δηλώσει απερίφραστα την πρόθεσή της να σεβαστεί την ανεξαρτησία της Κύπρου και να αποσύρει τους αξιωματικούς της από την Εθνική Φρουρά».⁹⁹

Το βρετανικό προσχέδιο δεν άρεσε καθόλου στον Κίσιντζερ, ο οποίος εξέφρασε τη δυσαρέσκειά του σε τηλεφωνική επικοινωνία που είχε με τον πρέσβη της Βρετανίας στην Ουάσινγκτον Πίτερ Ραμσμπόθαμ. Ο Κίσιντζερ επανέλαβε τη θέση του ότι θα ήταν λάθος να παρουσιαστεί στο Συμβούλιο Ασφαλείας ένα ψήφισμα το οποίο θα «υποστήριζε ανεπιφύλακτα τον Μακάριο» και θα δέσμευε το σώμα σε μια νομική θέση την οποία δεν θα μπορούσε να τηρήσει εμπράκτως, ενώ ταυτόχρονα θα έδινε στους Ρώσους νόμιμη δικαιολογία να επέμβουν στην Κύπρο ακόμη και στρατιωτικά.¹⁰⁰ Όπως έγραψε σε ενημερωτικό τηλεγράφημα προς την υπηρεσία του ο Ραμσμπόθαμ,

98. GWU, DNSA, Kissinger Transcripts, Staff Meeting – Cyprus Critique, Secretary's Conference Room, Monday, 5 August 1974.
99. NARA, AAD, Cyprus in SC: British Draft Resolution on Cyprus and Other Matters, 18 July 1974, 03:10, USUN 2467.
100. The National Archives, UK, FCO 9/1893, "Military Coup in Cyprus (Thursday 18 July)", My Telegram Number 2414: Cyprus, Ramsbotham's Telegram Number 2422, 18 July 1974, [WSC 1/10].

ο Κίσιντζερ του είπε ότι «οι Αμερικανοί θα αντιστέκονταν σ' αυτό όποια κι αν ήταν η νομική θέση και θα το εκτιμούσαν “αν οι φίλοι μας δεν το έκαναν περισσότερο νόμιμο απ' ό,τι είναι απαραίτητο”».¹⁰¹

Ο Κίσιντζερ, επιχειρηματολογώντας στο πλαίσιο της στρατηγικής τής μη διεθνοποίησης, που είχε χαράξει, είπε στον Βρετανό πρέσβη ότι δεν ήταν ενάντια στην απόσυρση των αξιωματικών, αλλά αυτό θα μπορούσε να γίνει μετά την επίτευξη συνταγματικής λύσης. Εξέφρασε δε την ελπίδα ότι ο Κάλαχαν θα συμφωνούσε «να φέρει τους Έλληνες και τους Τούρκους στο Λονδίνο, ίσως την Κυριακή [21 Ιουλίου], και θα προσπαθούσε να βρει μια συνταγματική λύση στη βάση της Συνθήκης του 1960».¹⁰² Σε μια τέτοια περίπτωση, οι Ηνωμένες Πολιτείες θα έδιναν την πλήρη υποστήριξή τους και θα συνεργάζονταν με τη Βρετανία «για την παρουσίαση ενός προσχεδίου στο οποίο θα μπορούσε να στηριχθεί ένα ψήφισμα του Συμβουλίου Ασφαλείας».¹⁰³

Στην ερώτηση του Ραμσμπόθαμ τι είδους συνταγματική λύση είχε στο μυαλό του, ο Κίσιντζερ απάντησε ότι θα μπορούσαν να διαμορφώσουν μια τρίτη λύση, πέραν του Μακάριου και του Σαμψών, και έφερε ως παράδειγμα τον Κληρίδη. «Στην πραγματικότητα, αυτό μπορούσε να σημαίνει οι Έλληνες να εγκαταλείψουν τον Σαμψών, και εμείς και οι Τούρκοι να εγκαταλείψουμε τον Μακάριο. Για τους Τούρκους αυτό δεν πρέπει να είναι μεγάλη θυσία, καθώς ποτέ δεν τον είχαν εμπιστευτεί».¹⁰⁴ Ο Κίσιντζερ εξέφρασε επίσης αμφιβολίες κατά πόσο οι Κύπριοι, υπό τις περιστάσεις, επιθυμούσαν πραγματικά την επιστροφή του Μακάριου «με τον μανδύα του τουρκικού ανδρείκελου». Είπε πως ούτε στον ίδιο τον Μακάριο θα άρεσε αυτός ο ρόλος και ότι ίσως εν ευθέτω χρόνω επεδίωκε να επανακαθορίσει τη θέση του, στρεφόμενος προς τους Ρώσους.¹⁰⁵

Λίγες ώρες πριν από την τουρκική εισβολή στην Κύπρο, ο Βρετανός υπουργός Εξωτερικών Τζέιμς Κάλαχαν κατέβαλε μια ύστατη

101. Όπ. π.

102. Όπ. π.

103. Όπ. π.

104. Όπ. π.

105. Όπ. π.

προσπάθεια να πείσει τον Κίσιντζερ να συνεργαστεί για να βρεθεί μια συνταγματική λύση πριν η κατάσταση περιπλεχθεί. Έστειλε τηλεγράφημα λέγοντας πως ακόμη και αν η Τουρκία δεν εισέβαλλε στην Κύπρο, η Βρετανία δεν θα συναινούσε υπέρ του καθεστώτος Σαμψών, το οποίο υποστήριζε την «ένωση». Η απομάκρυνση του νόμιμα εκλεγμένου προέδρου Μακαρίου «δεν αποτελεί μόνο μια ανεπιθύμητη ενέργεια αφ' εαυτής, αλλά είχε ως αποτέλεσμα οι Τούρκοι να θέσουν και πάλι υπό αμφισβήτηση τη συνολική σχέση μεταξύ της Κύπρου και της Ελλάδας», έγραψε.¹⁰⁶

Στο τηλεγράφημά του ο Κάλαχαν εισηγήθηκε στον Κίσιντζερ να συνεχίσουν να υποστηρίζουν τη νομιμότητα του Μακαρίου, χωρίς να δεσμευτούν ότι αυτό θα κρατούσε για πάντα. Ταυτόχρονα εισηγήθηκε να εργαστούν από κοινού για την απομάκρυνση του καθεστώτος Σαμψών και για μια διευθέτηση που θα ήταν τουλάχιστον συνταγματική και περισσότερο σταθερή. «Αν αποδειχθεί ότι ο Μακάριος δεν είναι σε θέση ο ίδιος να ενεργεί ως πρόεδρος, υπάρχει κατάλληλη διαδικασία, σύμφωνα με το Σύνταγμα, για τον διορισμό διαδόχου του μέχρι τη διεξαγωγή εκλογών».¹⁰⁷

Ο Κάλαχαν αποδεχόταν πλέον ως αναπόδραστη ανάγκη την εξισορρόπηση των δυνάμεων στην Κύπρο, όμως αντί να αφεθούν τα πράγματα να εξελιχθούν από μόνα τους, πρότεινε στον Κίσιντζερ να μπουν σε διάλογο με την Τουρκία και την Ελλάδα σχετικά με «το σύστημα των στρατιωτικών διευθετήσεων εντός της Κύπρου».¹⁰⁸ Ο Κάλαχαν διευκρίνισε ότι αυτό δεν ήταν κάτι που επιθυμούσε να κάνει, όμως η επέμβαση των Ελλήνων αξιωματικών της Εθνικής Φρουράς είχε φέρι στην επιφάνεια τη σημασία που προσέδιδαν σ' αυτό οι Τούρκοι. «Αν είναι να αποτραπούν από το να δράσουν μονομερώς, ίσως χρειαστεί να εργαστούμε για μια νέα διευθέτηση, που θα μπορούσε να περιλαμβάνει κάποιες νέες ρυθμίσεις στο ζήτημα

106. FCO, Documents on British Policy Overseas, Series III, Volume V, The Southern Flank in Crisis, 1973–1976, Document 27, p. 101, Message from Mr. Callaghan to Dr. Kissinger Outlines British Thinking on Cyprus and Suggests Specific Lines of Policy, Paris, 19 July 1974, 5:10 pm.

107. Όπ. π.

108. Όπ. π., σ. 102.

Το Προεδρικό, υπό τον έλεγχο των πραξικοπηματιών.

της ασφάλειας». Ίσως να ήταν απαραίτητο επίσης «να σκεφτούμε για άλλες τροποποιήσεις στις συνταγματικές ρυθμίσεις»,¹⁰⁹ έγραψε ο Κάλαχαν στον Κίσινγκερ, και επεσήμανε ότι για να καταλήξουν κάπου σε σχέση με τις εισηγήσεις του, θα έπρεπε να ασκηθεί πολύ μεγάλη πίεση στους Έλληνες. «Η σκληρή πραγματικότητα είναι ότι εσείς είστε σε καλύτερη θέση από οποιονδήποτε άλλο να κάνετε κάτι τέτοιο», έγραψε ο Κάλαχαν. Εξέφρασε τέλος την ευχή ότι η Ελλάδα και η Τουρκία θα αποδέχονταν πρόσκλησή του για συνομιλίες, ότι αυτή τη διαδικασία θα άρχιζε, αλλά «θα χρειαστούμε την ισχυρή υποστήριξή σας».¹¹⁰

109. Όπ. π.

110. Όπ. π.

Απαντώντας ο Κίσιντζερ τόνισε ότι ήταν σημαντικό για τις ΗΠΑ και τη Βρετανία να μην πάρουν βεβιασμένες αποφάσεις και ότι δεν θα έπρεπε να τροχοδρομηθούν εξελίξεις «πριν έχουμε ακριβή εικόνα του τι θέλουμε να επιτύχουμε».¹¹¹ Παρόλο που οι ΗΠΑ θεωρούσαν τον Μακάριο ως τον νόμιμο πρόεδρο της Κύπρου, έγραψε στο τηλεγράφημά του, δεν επιθυμούσαν να δώσουν έμφαση σ' αυτό, και υποστήριζαν ότι δεν θα έπρεπε «να επισπεύσουν την πτώση της *de facto* κατάστασης στην Κύπρο, μέχρι να υπάρξει βιώσιμη εναλλακτική λύση».¹¹²

Ο Κίσιντζερ θεωρούσε πρόωρες τις σκέψεις για τροποποιήσεις του Συντάγματος στην Κύπρο. Αν και αποδεχόταν ότι έπρεπε να ασκηθεί πίεση στους Έλληνες, η άποψή του ήταν πως αυτό θα μπορούσε να ήταν χρήσιμο μόνο όταν θα αποκτούσαν μια καλύτερη εικόνα ως προς το τι θα αποδέχονταν οι Τούρκοι. Τέλος, ο Κίσιντζερ επέμεινε στην άποψή του ότι μια πρόωρη δράση εκ μέρους των ΗΠΑ θα τους καθιστούσε λιγότερο αποτελεσματικούς στις πιέσεις τους προς τους Έλληνες αργότερα και ότι η εξωτερική πίεση για την αποκατάσταση του Μακάριου θα συσπείρωνε το καθεστώς των Αθηνών.¹¹³

Ο Μακάριος αγνοεί τον τουρκικό κίνδυνο

Στις 3:30 το απόγευμα της 19ης Ιουλίου 1974, στη Νέα Υόρκη, (10:30 μ.μ. ώρα Κύπρου) άρχισε η συζήτηση της κυπριακής κρίσης στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ, στην παρουσία του Μακάριου. Ενώσω διεξαγόταν η συζήτηση, ο τουρκικός αποβατικός στόλος προσέγγιζε το νησί. Ο απόπλους του στόλου, το πρωί της ίδιας μέρας, είχε κινηματογραφηθεί από το *BBC* και προβλήθηκε στις ειδήσεις, στις 6:00 το απόγευμα. Τις κινήσεις του στόλου παρακολουθούσαν από κοντά οι ΗΠΑ, η Βρετανία και η Σοβιετική Ένωση, που διέθεταν ναυτικές

111. FCO, Documents on British Policy Overseas, Series III, Volume V, The Southern Flank in Crisis, 1973–1976, Document 27, note 10, p. 103, Washington Telegram No. 2445, 20 July 1975.

112. Όπ. π.

113. Όπ. π.

βάσεις και πολεμικά πλοία στην περιοχή.¹¹⁴ Η επικείμενη, εντός των επόμενων ωρών, εισβολή της Τουρκίας στην Κύπρο δεν ήταν στην ατζέντα της συζήτησης που διεξαγόταν στο Συμβούλιο Ασφαλείας. Όλη η συζήτηση περιστράφηκε γύρω από το ελληνικό πραξικόπημα, ενώ καθόλου δεν συζητήθηκε ο κίνδυνος τουρκικής εισβολής. Ο Μακάριος εξακολουθούσε να μην έχει καμιά επαφή με τις ΗΠΑ ή τη Βρετανία, ενώ ο μόνιμος αντιπρόσωπος της Κύπρου στον ΟΗΕ Ζήνωνας Ρωσσίδης συντονιζόταν με την αντιπροσωπεία της Σοβιετικής Ένωσης. Ήδη η σοβιετική κυβέρνηση είχε εκδώσει ανακοίνωση, με την οποία ζητούσε την καταδίκη της Ελλάδας για το πραξικόπημα και την αποκατάσταση του Μακάριου στην εξουσία.

Ο Μακάριος ήταν ο πρώτος που μίλησε ενώπιον του Συμβουλίου Ασφαλείας. Η ομιλία του ήταν στην ίδια γραμμή με την ανακοίνωση της σοβιετικής κυβέρνησης. Ο Μακάριος προσφώνησε το Συμβούλιο Ασφαλείας ως πρόεδρος ενός κράτους που είχε δεχθεί εισβολή από την Ελλάδα: «Αυτό που συμβαίνει στην Κύπρο από την περασμένη Δευτέρα το πρωί είναι μια πραγματική τραγωδία. Το στρατιωτικό καθεστώς στην Ελλάδα έχει παραβιάσει ανάλγητα την ανεξαρτησία της Κύπρου. Χωρίς ίχνος σεβασμού στα δημοκρατικά δικαιώματα του κυπριακού λαού, χωρίς ίχνος σεβασμού στην ανεξαρτησία και κυριαρχία της Κυπριακής Δημοκρατίας, η ελληνική χούντα επεξέτεινε τη δικτατορία της στην Κύπρο».¹¹⁵

Αφού αναφέρθηκε στην εξάρτηση της ΕΟΚΑ Β από την Αθήνα, είπε ότι οι Έλληνες αξιωματικοί έκαναν στα στρατόπεδα ανοικτή προπαγάνδα υπέρ της ΕΟΚΑ Β και είχαν μετατρέψει την Εθνική Φρουρά από όργανο του κράτους σε όργανο υπονόμευσής του. Αναφερόμενος στην κορύφωση της κρίσης στις σχέσεις του με τη χούντα και στο αίτημα που είχε υποβάλει στην ελληνική κυβέρνηση για απόσυρση των Ελλήνων αξιωματικών από την Κύπρο, ο Μακάριος είπε ενώπιον του Συμβουλίου Ασφαλείας ότι τον είχε επισκεφθεί ο Έλ-

114. “Western Navies on Police Patrol”, *The Times*, 19.7.1974.

115. The National Archives, UK, FCO 9/1894, “Military Coup in Cyprus (Friday 19 July)”, Provisional Verbatim Record of the Seventeen Hundred and Eightieth Meeting, Held at Headquarters, New York, 19 July 1974, 03:30 pm, United Nations Security Council S/PV.1780, 19 July 1974, p. 7.